

Førord

Mine to år i dette masterprogrammet har gjort at jeg har utviklet meg mye, spesielt det siste semesteret. Jeg har stått overfor utfordringer og taklet dem på måter jeg ikke visste jeg kunne. Å skrive masteroppgave har vært en krevende, men lærerik prosess. Noe jeg ikke ville vært foruten.

Jeg vil begynne med å takke mine kunnskapsrike informanter. Deres erfaringer og kompetanse på området har gitt meg god innsikt i hvordan skolen kan arbeide for å hjelpe barn av rusavhengige. Tusen takk for at dere ønsket å fortelle om arbeidsmåten deres og for at dere lot meg komme og høre om deres synspunkter og erfaringer, jeg er veldig takknemlig.

Videre ønsker jeg å takke min veileder dosent Arve Gunnestad ved Dronning Mauds Minne Høgskole. Du har latt meg reflektere og gitt meg muligheten til å finne frem til egne løsninger når hindringer har oppstått. Takk for at du har gitt meg tips, råd og raske tilbakemeldinger til hvordan jeg kan gjøre min oppgave bedre. Tiden og ressursene du har lagt ned i selve veiledningen setter jeg enorm pris på.

Jeg vil også takke min medstudent Marit. At du har sagt det jeg trengte å høre, kommet med råd og lyttet når jeg hadde behov for å prate, har vært alle tiders. Takk for hjelpen med gjennomlesing av min oppgave og gode tider på lesesalen!

En stor takk til min utrolig flotte familie. Deres støtte gjennom mine fem år som student har hjulpet meg i mange tøffe tider. Tusen takk mamma for at du har vært tilstede med en god klem og veiledning og innspill når behovet har vært tilstede. Takk til verdens beste mormor og morfar som hjalp til med transporten da jeg skulle møte mine informanter og takk for gode samtaler hver onsdag. Jeg vil også takke Ågot for at du har hjulpet meg med korrekturlesing.

Tilslutt vil jeg takke min utrolig flotte samboer, Kjetil. Vi klarte det tilslutt! Takk for muligheten jeg har hatt til å diskutere, luften ulike tanker og for du har støttet meg gjennom prosessen.

Trondheim, juni 2012

Line Cecilie Arnesen

Sammendrag

Barn av rusavhengige har vært et område få har valgt å fokusere på. Etter hvert som barn av rusmisbrukere har blitt voksne, har noen valgt å fortelle om hvordan det var å leve med en mor eller far i en slik familie. Av den grunn har det kommet mer forskning på området med tiden. Denne oppgaven handler om hva skolen kan gjøre for å hjelpe disse barna. Jeg valgte å intervju fire personer som alle har tilknytning til skolen. To av disse personene arbeider i skolen, mens de to andre er fra instanser som samarbeider med skolen. Jeg brukte kvalitativ metode, med en fenomenologisk tilnærming. Erfaringene og opplevelsene til disse informantene viser hvordan selve arbeidet rundt å hjelpe disse elevene kan fungere.

De som arbeider i skolen får muligheten til å se ulike sider av eleven. Elever som opplever at mor eller far har et problem med rusmidler, vil vise dette på ulike måter. Det er ikke sikkert eleven gir direkte uttrykk for at familien har et rusproblem. Mine funn i denne studien viser blant annet at: denne skolen er opptatt av at disse tegnene blir tatt tak i, og at skolen bruke ulike metoder for å komme til bunns i dem. På denne måten kan skolen sette i gang tiltak for å hjelpe både eleven og familien.

Det finnes mange typer rusmidler. Alkohol som min oppgave fokuserer på, er noe mange har et forhold til. Når mange har et forhold til denne typen rus, blir det vanskelig å skulle ha en samtale om denne tematikken. Skolen jeg har var i kontakt med ser på dette som veldig problemfylt og synes oppgaven med å informere foreldre og barn om alkoholbruk og følgene av dette er vanskelig.

For å bli bedre til å hjelpe barn av rusavhengige, ble skolen, PP-rådgiver og helsesøster i denne kommunen med på et kurs som hevet kompetansen på dette området. Det kom frem gjennom intervjuene at kompetansen på dette området var godt å ha med seg, dette i forhold til den vanskelige samtalen med barnet, betydningen av dokumentasjon og den nødvendige samtalen med foreldre.

Gjennom det tverrfaglige samarbeidet har instansene mulighet til å drøfte situasjoner og få veiledning til hva en bør gjøre. Mine informanter la frem dette samarbeidet som positiv, men at det burde arbeides mer i forhold til å utvikle seg og at taushetsplikten setter en stoppe mellom skole og barnevern. Det ble også presisert at et samtykke må foreligge for at den ansatte skal kunne drøfte en spesiell sak.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
1.1 Formål og problemstilling.....	1
1.2 Oppgavens oppbygging.....	2
2.0 Begrepsavklaring	3
2.1 Definisjoner.....	3
2.2 Avgrensing.....	3
3.0 Fagområdet	5
3.1 Rusmidlenes virkning.....	5
3.2 Rus i hjemmet, hva det gjør med barnet.....	6
3.2.1 Foreldrefunksjoner.....	6
3.2.2 Hvordan foreldrenes rus påvirker barna.....	8
3.3 Hvordan foreldrenes rusproblemer er med på å påvirke barna i skolen.....	9
3.4 Skolen som hjelpeinstans.....	11
3.4.1 Hva gjør man når man har dårlig magefølelse?.....	14
3.5 Tverrfaglig samarbeid.....	16
4.0 Metode	17
4.1 Kvalitativ metode.....	17
4.2 Fenomenologisk tilnærming.....	18
4.3 Utvalg.....	19
4.3.1 Presentasjon av mine informanter.....	19
4.4 Intervju.....	19
4.4.1 Utvikling av intervjuguide.....	20
4.4.2 Gjennomføring av intervju.....	20
4.5 Analyse i kvalitativ forskning.....	22
4.5.1 Åpen koding.....	22
4.5.2 Aksial koding.....	22

4.5.3 <i>Selektiv koding</i>	22
4.5.4 <i>Analyse i presentasjonen og drøftingen av funn</i>	23
4.6 Reliabilitet, validitet og generalisering	23
4.7 Etiske vurderinger.....	24
5.0 Presentasjon og drøfting av funn	27
5.1 Å se barnet.....	27
5.1.1 <i>Oppsummering</i>	30
5.2 Fra bekymring til handling.....	31
5.2.1 <i>Oppsummering</i>	41
5.3 Rus er vanskelig å prate om.....	42
5.3.1 <i>Oppsummering</i>	44
5.4 Tiltak fra skolens side.....	44
5.4.1 <i>Oppsummering</i>	48
5.5 Tverrfaglig samarbeid.....	49
5.5.1 <i>Oppsummering</i>	53
6.0 Konklusjon	54
Litteraturliste.....	57
Vedlegg.....	59

1.0 Innledning

Å stedfeste hvor mange barn som lever med foreldre som misbruker rus, er vanskelig. Det er anslått at tallet ligger mellom 50 - 150 000 barn (SIRUS, 2009), men fordi familiens hemmelighet holdes tett og skammen rundt rusmisbruk står sterkt, er det mange barn som ikke blir lagt merke til. Når barnet tilbringer så mye tid i skolen daglig, vil det være mulig å se ulike forandringer i atferd og væremåte. Hvis skolen har kompetanse og erfaring når det gjelder å hjelpe disse elevene, kan dette være med på å hjelpe barn i familier der rus står sterkt.

I sommer leste jeg boken om Christoffer Gjerstad Kihle med tittelen «Jeg tenker nok du skjønner det sjøl». Denne boken handlet om hvordan grov mishandling førte til døden for en åtte år gammel gutt. Overfor denne gutten var det ingen som så eller gjorde noe med tegnene. Grunnen til at jeg endte opp med temaet barn av rusmisbrukere, er fordi dette er en type omsorgssvikt som det er vanskelig å legge merke til. Det er hender man i skolen ser fysiske tegn på barna i form av blåmerker og lignende i tilfeller der foreldre har problemer med alkohol, men ikke alltid. Derfor syntes jeg det var interessant å se hvordan skolen kan få bedre innsikt i denne typen omsorgssvikt og hvordan de hjelper elevene som opplever dette.

Opplæringsloven §15-3 første ledd sier «*Personalet i skolar etter denne lova skal i arbeidet sitt vere på vakt overfor forhold som kan føre til tiltak frå barneverntenesta.*». Denne loven stiller krav til skolens ansatte når det gjelder å melde fra om sin bekymring. Antall saker som meldes fra skolen lå på 13 % i 2010 (Statistisk sentralbyrå). Statistikken sier ikke noe om innholdet i bekymringsmeldingene eller hvor i landet de kom fra. Det er vanskelig å si hvor mange saker som meldes opp på grunn av foreldres rusmisbruk, men at denne typen omsorgssvikt utgjør en betydelig prosentandel av denne statistikken, er det liten tvil om.

1.1 Formål og problemstilling

Formålet med denne oppgaven, er å beskrive hvordan én skole kan hjelpe barn av rusavhengige. Ved å intervju en rektor, en kontaktlærer, en helsesøster og en PP-rådgiver fra samme kommune, fikk jeg innsikt i hvordan de arbeider når det gjelder å legge merke til og hjelpe disse barna. Min problemstilling er:

Hva kan skolen gjøre for å hjelpe barn av rusavhengige?

1.2 Oppgavens oppbygging

Oppgaven starter med definisjoner og avgrensing, del 2.0. Del 3.0 omhandler fagområdet. Her får leseren innsikt i hvordan rusen virker inn på kroppen, foreldrefunksjoner, hvordan foreldrenes rus påvirker barna hjemme og i skolen. Videre går jeg inn på hvordan skolen kan hjelpe barnet, hva skolen bør gjøre når en bekymring opptrer og hva et tverrfaglig samarbeid innebærer. Del 4.0 handler om valg av metode, hvilken tilnærming jeg benyttet, utvalg, intervju, analyse, reliabilitet, validitet, generalisering og etiske vurderinger. I del 5.0 presenterer jeg mine funn, kommenterer og drøfter for så å oppsummere tilslutt. Jeg legger frem min konklusjonen i del 6.0, her kommer jeg også inn på forslag til forbedring.

2.0 Begrepsavklaring

2.1 Definisjoner

Rusmisbruk: Når en person har et skadelig bruksmønster av rusmidler og han eller hun fortsetter med dette inntaket til tross for skadene rusmidlene bringer, er dette et rusmisbruk. DSM-IV (Diagnostic and statistical manual of mental disorders - fourth edition) har fire kriterier som må være tilstede før en person karakteriseres som en misbruker: bruken må være gjentakende, slik at det er umulig å innfri ulike forpliktelser, personen gjentar bruk i risikofylte situasjoner, kontakten med rettsvesenet gjentas på grunn av misbruket og vedkommende fortsetter med bruken selv om han eller hun opplever negative reaksjoner fra andre på grunn av misbruket (NOU 2003:4). DSM-IV deler rusmiddelbrukere inn i tre grupper; *måteholdsbrukere* er personer som sjeldent får problemer på grunn av sin bruk eller som påfører andre problemer. *Misbrukere* er personer som gjentatte ganger opplever problemer og som får andre i problemer. Til slutt er det de *rusavhengige*; disse personene klarer ikke å styre sitt forbruk, de opplever selv problemer i sammenheng med rusmisbruket og er med på å skape problemer for andre (ibid, 2003).

Hansens (1990) forklarer rusmisbruk i et familieperspektiv slik: «*Det å se rusmisbruk i et familieperspektiv blir for meg å fokusere på hvordan bruken av rusmidler virker forstyrrende inn på de oppgaver og funksjoner som skal ivaretas i familien. Dette innebærer også hvordan den følelsesmessige relasjon belastes og forstyrres av et medlems bruk av rusmidler.*» (Hansen, 1990, s. 5).

2.2 Avgrensning

Ett av rusmidlene som benyttes mest i Norge, er alkohol (Gautun, 2006, Skretting & Storvoll, 2011). Derfor velger jeg å avgrense oppgaven bare til bruken av alkohol. Når jeg da snakker om rusmidler, er det i hovedsak alkohol jeg tenker på.

Jeg har valgt å bruke to handlingsveiledere som skolen kan benytte for å hjelpe barn av rusavhengige: Tidlig intervensjon og langsiktig oppfølging og Handlingsveiledning for prosjektets nøkkelpersoner i skoler og barnehager i de fire kommunene Siljan, Porsgrunn, Tønsberg og Stokke. Grunnen til at jeg valgte disse var fordi begge to veileder personer som arbeider med barn på en god måte.

3.0 Fagområdet

Dette kapitlet tar for seg selve teorigrunnlaget i oppgaven. Jeg kommer først til å gi et innblikk i hvordan alkoholrusen påvirker menneskene. Så vil jeg belyse Kari Killéns viktigste foreldrefunksjoner. Deretter kommer delen som omhandler hvordan foreldres rusmisbruk påvirker barna generelt og i skolen. Den neste delen går inn på hva skolen kan gjøre for å legge merke til disse barna og videre hva en ansatt kan gjøre når en dårlig magefølelse opptrer. Tilslutt forklarer jeg, i lys av teori, hva et tverrfaglig samarbeid innebærer.

3.1 Rusmidlenes virkning

Alkohol påvirker nesten alle kroppens organer. Den suges opp i tynntarmen og det vil ta rundt en time før man kjenner promillen. Alkohol virker inn på sentralnervesystemet, den demper og endrer sansene, evnen til å reagere og hemmer ferdighetene man ellers benytter seg av. Personen som drikker alkohol, vil også oppleve at det er vanskeligere å konsentrere seg, å huske og å vurdere (Duckert, 2008).

Duckert (2008) deler inn toleransen når det gjelder alkohol i to typer. Den ene typen er *akuttoleransen*. Her oppleves det som vanskelig å skulle vurdere dagen etter hvor påvirket man var av rusen. Personen kjenner seg helt vanlig dagen etter inntaket, selv om man kanskje har alkoholen i blodet fortsatt. Denne toleransen vil forsvinne når personen har en «drikkefri» periode. Den andre typen er *varig toleranseutvikling*. Her drikker personen jevnt over en periode. Han eller hun vil trenge en større mengde alkohol for å oppleve rusen. Når man drikker mye, vil kroppen utvikle en nøytraliseringsmekanisme som innebærer at kroppen øker forbrenningen slik at alkoholen forsvinner raskere og ruseffekten vil være mindre synlig. Dette gjør at en person med langvarig forbruk vil tåle å drikke mer, enn en person som sjeldent drikker (Duckert, 2008).

Dagen etter at personen har fått i seg så mye alkohol at den har vært tydelig påvirket, vil han eller hun få betydelige plager. Personen vil oppleve hodepine, kvalme, føle seg uvel og blir lettere trist. Grunnen til at han eller hun opplever bakrusen er fordi kroppen, etter at alkoholen er ute av systemet, fortsetter med nøytraliseringsmekanismene. Når personen får i seg alkohol, vil de fysiske prosessene dempes, og når han eller hun opplever bakrusen vil de fysiske prosessene være overaktivert. Dette resulterer i svetting, skjelving, lite søvn, kvalme og hodepine. Vedkommende vil også oppleve at psykiske og motoriske ferdigheter svekkes. Det vil være vanskeligere å håndtere ukjente situasjoner, løse problemer og til å sanse. Dette vil pågå et helt døgn (Duckert, 2008).

Å være plaget med å ikke få sove, er et veldig vanlig symptom hos personer som har et høyt og langvarig alkoholforbruk. Høyt alkoholinntak virker inn på hjernen og vil føre til at det tar lengre tid å lære seg noe, og han eller hun vil slite med å huske vanskelig informasjon (Duckert, 2008).

Alkohol er noe de fleste mennesker har et forhold til. Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har kommet med en rapport som tar opp dette. Gjennom denne rapporten kom SIRUS frem til at alkoholomsetningen har økt i Norge fra 1995-2010, dette «*fra 4,8 til 6,7 liter ren alkohol per innbygger 15 år og over*» (Skretting & Storvoll, 2011, s. 95). Spørreundersøkelser, gjort av SIRUS, viser at en større del av befolkningen drikker alkohol. Denne økningen gjelder mest konsumet av vin (ibid.). Det at flere av oss nyter alkohol, gjør at vi kanskje er mer forsiktig med å uttale oss om alkoholisme. Man føler det kanskje blir å krenke andre personers privatliv når en spør etter deres forhold til alkohol (Hansen, 2001). Mange tenker sikkert at hvor mye en person drikker er ens egen sak. Dette gjør at det blir vanskeligere å se sammenhengen mellom at et barn viser tydelig mistriivsel og foreldrenes forhold til alkohol. Det gjør det også vanskeligere å ta opp hvor mye alkohol man som foreldre konsumerer (ibid.).

3.2 Rus i hjemmet, hva det gjør med barnet

3.2.1 Foreldrefunksjoner

Kari Killén (2009) tar opp de ulike typene foreldrefunksjoner som blir sett som betydelige for barnets utvikling. Som foreldre er det viktig å følge opp barna på ulike måter. Den mest vesentlige foreldrefunksjonen for samspillet mellom foreldre og barn, er at foreldrene har realistiske forventninger til barna sine. Forventningene må være i samsvar med barnets observerbare egenskaper og motivene barnet har i forhold til utviklingsstadiet det er på. Evne til å ha realistiske forventninger til barnet, henger sammen med hvordan foreldrene har det, hvordan atferden til barnet påvirker dem og foreldrenes indre arbeidsmodeller. Når foreldrene utsetter barnet for omsorgssvikt, har de som oftest en urealistisk oppfatning av barnet, som for eksempel å tillegge barnet egenskaper og motiver (ibid).

De fleste foreldre er enige i at det er barnets behov som skal dekkes av foreldre og ikke foreldrenes behov som skal dekkes av barnet. Her kommer foreldres evne til å ha realistiske forventninger til at barnet ikke skal dekke deres behov. Barn som utsettes for omsorgssvikt vil, oppleve at foreldrene

krever at han eller hun skal dekke deres behov for omsorg. Foreldrene søker trøst og forståelse for sin egen barndom, og barnet vil tre inn i rollen som omsorgsperson (Killén, 2009).

Foreldrenes forventning til barnets mestring er avgjørende for den utviklingen barnet har. Disse forventningene er med på å stimulere barnet og bekrefte det barnet gjør eller utfordre det. Foreldre kan stille for høye eller for lave forventninger til sine barn, dette fører til tilkortkommenhet eller for lite stimulans. En realistisk forventning er gjort på bakgrunn av barnets utviklingsnivå og ferdigheter som foreligger eller som kan erverves. I omsorgssviktsituasjoner kan barnet oppleve for høye krav og forventninger fra foreldrenes side, for eksempel i forhold til at foreldre krever at barnet skal være renslig, oppføre seg ordentlig og lignende før barnet har forutsetninger for å klare dette (Killén, 2009).

Det er veldig avgjørende for barnet at foreldrene kan ta positiv del i samspillet med barna. Hvis foreldre tar del i barnets lek, læring, sorg og glede, betyr dette mye for barnets utvikling. Man ser ofte at foreldre som utsetter barna sine for omsorgssvikt, spesielt når det kommer til overgrep og vanskjøtsel, sjeldent tar del i samspillet med barnet (Killén, 2009).

En av de viktigste foreldrefunksjonene er at foreldrene har empati med barnet. Det at foreldrene kan leve seg inn i barnets opplevelser i forhold til situasjoner og behov, er viktig når man skal vurdere foreldrenes omsorgsevne. En slik evne er relevant når foreldre skal kunne gi barnet respons på opplevelser og behov slik at de kan trøste og for å unngå å la barnet føle på hverdagens frustrasjon og stress. Omsorgssvikt er bevis på foreldrenes manglende evne til empati (Killén, 2009).

Foreldre må kunne prioritere barnets behov fremfor egne. Det gjelder da de utviklingsmessige behovene i forhold til hvilken alder barnet befinner seg på. Trøst, trygghet, regelmessig stell, struktur, forutsigbare omgivelser, lek med andre barn, tilstrekkelig ernæring og lignende er eksempler på ulike behov. Skal foreldre være istand til å dekke disse behovene, kan det gå på bekostning av egne behov. Hvis foreldre ikke klarer å dekke de ulike behovene, kan det i mange tilfeller være livsfarlig og angstskapende og traumatiske for barnet. Det handler altså om at foreldrene må klare å se sammenhengen mellom atferd og konsekvenser (Killén, 2009).

Mange familier opplever å måtte takle frustrasjon, angst og aggresjon både i hjemmet og i arbeidslivet. Det er mange måter å takle dette på. Noen foreldre vil provosere barnet sitt slik at

barnet reagerer på denne provoseringen, noe som igjen fører til at barnet blir straffet. Andre måter som foreldre takler dette på, er at de er overbevist om at det er rettferdig å straffe barn når de som foreldre er sinte, frustrerte eller angstfulte. Dette gjør at barna har vanskeligheter med å stole på foreldrene og gjør derfor tilknytningen dem i mellom vanskelig (Killén, 2009).

3.2.2 Hvordan foreldrenes rus påvirker barna

SIRUS- Rapport (9/2009) legger frem antakelser om at det finnes mellom 50 000 og 150 000 barn i Norge som bor i hjem der personer har et risikofylt forhold til alkohol. Det foreligger også en del mørketall. Når en av foreldrene eller begge foreldrene har rusproblemer, blir hverdagen til barnet veldig turbulent. Kontakten barnet har med den rusmiddelavhengige, oppleves ofte som sporadisk, i forhold til om den rusavhengige er påvirket eller edru. Kontakten vil også være på mor eller fars premisser der og da, og ikke på bakgrunn av hva barnet trenger. Dette kan oppleves som veldig vanskelig for barnet å forholde seg til (Killén & Olofsson 2003). Familien er også preget av dårlig samhold og lite felles aktiviteter. Man ser ofte at rusmiddelavhengige mødre har problemer med å respondere til barnas behov, veilede barna sine og at det er lite samspill mellom mor og barn (Kvelling, 2007). I familier der bare en av foreldrene ruser seg, vil det være vanskelig for den omsorgsgiveren som er nykter å gjøre alle til lags. Det er ofte slik at oppmerksomheten rettet mot den som er påvirket og barnets behov blir satt til siden (Hansen, 2001).

I mange familier er ikke rusen et tema. Foreldrene prater sjeldent om at en av dem ruser seg. Dette gjør at barnet hele tiden er på vakt etter tegn på at mor eller far er påvirket (Evensen Holm, 2008). Barnet vegrer seg for å prate til andre, slik som familie, venner, lærere eller naboer, fordi han eller hun er redd for at noe vil skje med forelderen som ruser seg og hvordan andre personer vil reagere (Hansen, 2001). Spesielt mødre som er rusmiddelavhengige, er opptatt av å kontrollere inntaket av alkohol slik at de er i stand til å opprettholde sine forpliktelser ovenfor barna. Altså at barna får rene klær, de måltidene som trengs, at de kommer seg til skole/barnehage og blir hentet igjen. De tror da at det ikke er noen synlige tegn på at de svikter som omsorgspersoner (Christensen, 1994).

I tilfeller der bare den ene av foreldrene er rusmiddelavhengig, vil barnet legge merke til at den andre omsorgspersonen blir veldig sliten. Dette fordi mor eller far hele tiden er ansvarlig for hele husstanden. For å avlaste den rusfrie, vil barnet ta den voksnes rolle. Barnet tar på seg ansvaret når det gjelder de praktiske oppgavene (handle, rydde eller lage mat) og tar vare på yngre søsken. Dette ansvaret krever at barn gjør oppgaver det i utgangspunktet ikke har forutsetninger for å gjøre.

Oppgavene blir også mye mer krevende hvis ikke det er en annen omsorgsperson tilstede. Når barnet forstår at andre barn har foreldre som gjør disse oppgavene, er det med på at barnet føler skam over sin egen familie (Hansen, 2001).

Foreldre som er rusavhengige, tror at barnet ikke vet noe om problemet. Barnet vet som regel at mor eller far er rusmiddelavhengig før de er klar over det selv. Barnet vil ha lett for å ta på seg skylden for at en i familien ruser seg (Christensen, 1997) og jobber med å forandre seg slik at mor eller far slutter. I mange tilfeller vil barnet se på seg selv som ansvarlig for å løse problemet, ved å gjemme alkoholen, løse konflikter mellom foreldrene og mekle mellom dem når det står på som verst (Hansen, 2001). Noen barn har troen på at de vil klare å få den rusavhengige til å slutte med rusen. Men når barna blir eldre og de stadig ser at foreldrene ikke holder ord, vil de ikke lenger tro det vil skje (Christensen, 1997). I tilfeller der foreldre selv erkjenner sitt misbruk overfor barna sine, vil barna klarer seg bedre enn hvis foreldrene ikke er ærlige. Foreldrene bør understreke at det ikke er barnets ansvar å få den rusmiddelavhengige nykter, men at dette er noe den rusavhengige må klare selv. Dette gjør at barnet ikke lenger føler seg skyldig og ansvarlig (Christensen, 1994).

De fleste barn ønsker oppmerksomhet fra sine foreldre. Når mor eller far er avhengig av rus blir ønske om oppmerksomhet enda større. Som en reaksjon på mor eller fars misbruk bruker barnet ulike strategier. De kan gråte, gjemme seg, eller bare trekke seg unna. Alle strategiene gjøres på bakgrunn av at den rusmiddelavhengige skal legge merke til barnet og gi omsorg (Christensen, 1997).

I en dansk undersøkelse gjort av Else Christensen (1994) forklarer hun at barn i 6-7 årsalderen eller yngre, ser på seg selv som overnaturlige i forhold til å få foreldrene til å slutte med alkoholen. De bruker dette som en overlevelsesstrategi der de tror at hvis de bruker sine «evner» kan de, ved å si til den rusmiddelavhengige at han eller hun må slutte å drikke seg full, få den rusavhengige til å slutte. Dette gir dem troen på at de har innflytelse på familien i en stressende hverdag, og er med på å styrke selvbildet deres. Men det er også med på å trykke dem ned når de opplever at strategien ikke fungerer.

3.3 Hvordan foreldrenes rusproblemer er med på å påvirke barna i skolen

Det at en omsorgsperson er avhengig av rus, gjør hverdagen til barnet veldig uforutsigbar. Barnet vet aldri hva det møter neste dag (Killén & Olofsson, 2003). Det eneste som kanskje kan være med

å hjelpe barnet, er hvis en av foreldrene ikke ruser seg. Foreldres rusmisbruk vil uansett trekke barnets oppmerksomhet vekk fra det å være barn. Angsten for at foreldrene skal forsvinne eller dø fra dem, overlate dem til andre voksenpersoner eller at andre barn ikke vil eller får lov til å være sammen med dem, er noe av det som barnet hele tiden går og tenker på (Christensen, 1994). Barna er også redde for at de ikke blir hentet, at foreldrene ikke er glad i dem, at ikke avtaler blir holdt og at de ikke blir lagt merke til. Dette henger sammen med at de har blitt ignorert når den rusmiddelavhengige er påvirket (Christensen, 1994).

«Undersøkelser viser at barn av misbrukere har en høyere forekomst av en rekke problemer: angst og tristhet, dårlig selvbilde, atferdsvansker, skoleproblemer, utagerende atferd, depresjon, søvnproblemer og mareritt, rusmisbruk, kriminalitet» (Mortensen i Hansen, s. 33, 2001). Når et barn oppfører seg annerledes enn andre barn er, det lett å legge merke til. Man ser kanskje at barnet blir lett ukonsentrert, går mye alene, har problemer med å skaffe seg venner, har vanskeligheter med å kontrollere sine egne følelser, sliter med å sitte stille og har ufrivillig vannlating (Tangen, 2007). Det kan være mange årsaker til nettopp dette, og i noen tilfeller kan disse fysiske symptomene komme av at foreldre er rusmiddelavhengige. Andre signaler barnet kan gi er sen utvikling, vanskelig å trøste/ikke ønsker trøst, overdrevent vennlig, spisevansker, alltid blid, gir sjeldent uttrykk for følelser, repetert lek preget av traumer, lite empati og kan oppleves som en liten voksen (Ravn, Hovdhaugen, Hogstad m.fl, 2011).

Fler tegn barn med foreldre som misbruker rus viser er:

«magesmerter; anspenhet i muskulatur, hodepine/migrene, tristhet/hemmethet/mimikkløshet, konsentrasjonsproblemer, enurese/encoprese (ufrivillig vannlating/frivillig utføring dag eller natt), motorisk uro, tretthet, karakterer og innsats på skolen varierer, vansker med venner og sosial tilhørighet, overyttere/overdreven tilpasning, følelsesmessig labilitet» (Mortensen i Hansen, s 34, 2001).

Barnas forhold til foreldre er ofte konfliktfylte, det at foreldrene er uoppmerksomme kan gjøre at de har lite kontroll på hva barnet er opptatt av. Barnet er veldig opptatt av den rusmiddelavhengige forelderen og forteller ofte historier om personer som er påvirket av alkohol. Når forelderen er rusmiddelavhengig virker også inn på barnet psykisk. Barnet er ofte veldig pliktoppfyllende, ansvarlig og tilpasningsdyktig (Tangen, 2007).

3.4 Skolen som hjelpeinstans

De fleste barn tilbringer store deler av sin oppvekst innenfor pedagogiske institusjoner. Etter barnehagen har alle barna en rett og plikt til å gå i grunnskolen (Opplæringslova § 2-1). Det at de fleste barn bruker 10 år i grunnskolen, gjør at lærerne får stor innflytelse på oppdragelsen og blir i mange tilfeller viktige personer i elevenes liv (Nordahl, 2005). Når skolens ansatte og spesielt kontaktlærere, blir viktige holdepersoner for elevene, er det viktig at de ansatte er oppmerksom på alle sidene ved elevene. Det være seg opplæringen, atferden, hjemmeforholdet og den sosiale kompetansen. En person som er i kontakt med de samme barna hver dag, vil han eller hun også kunne legge merke til plutselige forandringer eller svingninger i oppførselen til deres. Hvis den ansatte opplever forandringer i et barn eller har en dårlig magefølelse, kan det være konfliktfylt i forhold til hva han eller hun skal gjøre. Taushetsplikten setter en grense for hvem og hva man kan prate om. Plikten gjelder alle som arbeider for forvaltningsorganet og er til for å hindre at noen andre får kjennskap til det den ansatte har fått vite om i tjenesten (Forvaltningsloven, § 13, 1970). Men loven skal ikke hindre at *«opplysningene er tilgjengelig for andre tjenestemenn innen organet eller etaten i den utstrekning som trengs for en hensiktsmessig arbeids- og arkivordning, bl.a. Til bruk ved vegledning i andre saker»* (Forvaltningsloven, § 13b, punkt 3). Dette åpner da opp for at kontaktlærere kan snakke med hverandre i forhold til arbeidet. Den åpner også opp for at skolen kan betro seg til andre instanser i samme kommune hvis det er hensiktsmessig for arbeidet. Skolen har også andre plikter som går ut over taushetsplikten når det kommer til videre informasjon til barnevernet:

«Utan hinder av teieplikta skal personalet av eige tiltak gi opplysninger til barneverntenesta når det er grunn til å tru at eit barn blir mishandla i heimen eller når det ligg føre andre former for alvorleg omsorgssvikt, jf. §§4-10 til 4-12 i lov 17. Juli 1992 nr. 100 om barneverntenester, eller når eit barn har vist vedvarande alvorlege åtferdsvanskar, jf. § 4.24 i den sama lova. Også etter pålegg frå dei organa som er ansvarlege for å gjennomføre lov 17.juli 1992 nr. 100 om barneverntenester, skal personalet gi slike opplysningar.» (Opplæringslova, §15-3 andre ledd).

I mange tilfeller har de som arbeider med barn den holdningen at de venter for lenge med å kontakte barnevernet. Det kan være vanskelig å rådføre seg med kolleger fordi den ansatte er redd for å bryte taushetsplikten, og det tar kanskje litt for lang tid før en selv erkjenner at det er noe galt i familien (Tangen, 2007). Det kan også være slik at den ansatte i første omgang ikke tenker at det er familien som er problemet til at barnet oppfører seg på en oppsiktsvekkende måte, men at det foreligger en diagnose. Hvis den ansatte kontakter andre hjelpeinstanser enn de som egentlig behøves, kan personen sette igang tiltak som eleven i utgangspunktet ikke trengte. Andre tilfeller

som kanskje gjør at den ansatte ikke melder barn opp til barnevernet er at det tar lang tid før han eller hun overhode får tilbakemelding om det gjøres noe med saken. Barnevernet er pliktig til å gi tilbakemelding innen tre uker etter at saken er meldt. Tilbakemeldingen skal inneholde en bekreftelse om at den er mottatt og om undersøkelsessaken er åpen. Er derimot bekymringen grunnløs eller at andre forhold taler mot at det ikke er hensiktsmessig med tilbakemelding, blir det altså ikke gitt (Lov om barneverntjenester § 6-7a første og andre ledd, 1992). Det er også en mulighet for at den som melder saken får tilbakemelding om tiltakene som er gjort fra barnevernets side når det gjelder den videre oppfølging av barnet (Lov om barneverntjenester § 6-7a tredje ledd, 1992).

Kompetansen rundt barn av rusmiddelavhengige varierer fra skole til skole. Noen skoler har mye kompetanse, andre har mindre. Det viser seg at jo tidligere skolen legger merke til disse barna, jo bedre får barna det. Det å vite at noen kjenner til problemene hjemme og at noen kan hjelpe foreldrene deres, gjør at barna lettere kan motta hjelp slik at de kan fokusere på å være barn (Christensen, 1997). Klarer skolen å fange opp barna og deres familie på et tidlig tidspunkt, kan barna slippe mange vonde opplevelser og erfaringer. For å gjøre dette er det viktig at de som er i daglig kontakt med barn legger merke til og tar kontakt med dem som avviker fra resten. Når barnet stadig kommer for sent, sjeldent har gjort lekser, er ofte trett, virker trist, overreagerer på bagateller, har faglige problemer og fungerer dårlig sosialt, kan skolens ansatt ta utgangspunkt i disse hendelsene og forklare at man har lagt merke til det. Den ansatte kan forklare at han eller hun er bekymret og kan spørre om det er noe man kan gjøre eller hjelpe til med. På denne måten kan den ansatte avkrefte eller bekrefte eventuelle mistanker. Det kan godt hende at barnet ikke åpner seg med en gang, men da må den ansatte bare fortsette å vise at man skjønner og at det kan være mange årsaker til hvorfor nettopp dette skjer (Hansen, 2001).

Hansen (2001) har kommet med ulike måter kontaktlærer kan hjelpe et barn der familien er preget av rusproblemer. Det er viktig at barnet forstår hvordan vedkommende ser på mennesker som er rusavhengige, at det kan være hvem som helst. Det bør nødvendigvis ikke være dem man ser åpenlyst eller de som er slemme, men de som har jobber, er glad i familien sin og lignende. Det er også viktig at kontaktlæreren forhører seg med barnet om han eller hun har snakket med andre om dette og eventuelt hvordan barnet ble møtt da. Kontaktlærer bør sette av tid til denne eleven slik at barnet kan fortelle det han eller hun har på hjertet og eventuelt ta hvordan livet til barnet er i flere omganger. Dette gjør at barnet slipper å fortelle alt med en gang. Det er svært viktig at

kontaktlæreren forteller barnet at man vil ta kontakt med andre som kan hjelpe til, slik at barnet får oversikt over hva som vil skje. Kontaktlærer bør også forklare barnet at han eller hun vil få vite hvem som blir kontaktet, når det blir gjort og hva man vil si. Kontaktlærer må aldri fortelle barnet at man ikke skal si noe videre. Det han eller hun kan love er at det ikke skal bli sagt noe til foreldrene med en gang. Det er sentralt at barnet får bekreftelse i forhold til at han eller hun åpnet seg og at det bare er å ta kontakt når behovet oppstår. Det å vise at man ser barnet, spørre barnet når man er urolig for- eller vet at han eller hun har opplevd tøffe perioder, kan være med på å hjelpe. Det er viktig at kontaktlærer ikke overfavorisere barnet i forhold til resten av klassen, men at man viser gjennom et klapp på skulderen eller komme med en kommentar om at barnet ikke er glemt.

Kunnskapsløftet (2006) sier at skolen på syvende og tiende trinn skal diskutere helseskader som oppstår ved bruk av rusmidler og hvordan samfunnet og den enkelte kan forebygge disse skadene (Utdanningsdirektoratet, 2006). Gjennom å fortelle elevene om rusmidlene og virkningen av disse får elevene en forståelse for hvorfor foreldre opptrer slik de gjør. Denne undervisningen kan også være med på å forklare elevene hvorfor rusen blir så avhengighetsdannende.

Skolen kan bryte ned tabuen rundt alkoholisererte foreldre. Gjennom ANT (alkohol, narkotika og tobakk) kan skolen ikke bare fokusere på forebygging av rusmisbruk, men også legge vekt på barn av rusavhengige. Når skolen gir alle barna innblikk i hvordan det oppleves å ha foreldre som ruser seg, kan barn i slike familier få en opplevelse av at andre opplever noe lignende. Det kan også hjelpe barna til å ta kontakt med helsesøster, kontaktlærer eller andre de har tillit til, fordi de vet at skolen vil hjelpe. Det trenger heller ikke å være spesifikt gjennom ANT at skolen legger fokus på dette området, kontaktlærerne kan bruke naturfagstimene, religionstimene eller eventuelt klassens time (Hansen, 2001). Det viktigste er at barnet får en forståelse av at han eller hun vil bli tatt godt i mot og at man vil prøve å hjelpe familien.

Zippys venner er et program skolen kan få opplæring i. Dette programmet tar sikte på å gi barn handlingsalternativer slik at de kan takle hverdagslige utfordringer. Programmet gir barna redskaper til å identifisere følelsene de opplever slik at det er lettere å fortelle om dem til andre. Zippys venner gir elevene også mulighet til å utforske hvordan de ønsker å håndtere følelsene sine. Programmet er beregnet på 1.-2. klasse på barneskolen, og det tar utgangspunkt i historien om Zippy og hans venner. Elevene skal komme med forslag til hvordan Zippy og vennene hans skal løse problemer som oppstår (Voksne for barn, 2010). Dette er et program skolen kan benytte seg av for at elevene

skal kunne hjelpe hverandre, og det kan være med på å hjelpe de elevene som har det tøft hjemme til å dele følelsene sine med de voksne.

Gjennom foreldremøter kan skolen gjøre foreldre bevisst på hvordan barnet opplever deres alkoholforbruk (Hansen, 2001). Skolen kan gi informasjon til hjelpetiltak, forklare hvordan de vil reagere hvis de opplever at barnet utsettes for omsorgssvikt og hvilke hjelpeinstanser foreldrene kan kontakte hvis familien trenger hjelp. Det kan også være lurt at foreldrene får innsikt i hvordan barnevernet fungerer, at foreldrene nødvendigvis ikke vil miste barna sine hvis barnevernet kobles inn. Hvis foreldre vet mer om dette, kan skolen kanskje få flere til å søke hjelp, noe som vil hjelpe hele familien.

3.4.1 Hva gjør man når man har dårlig magefølelse?

En tidligere masteroppgave, gjort av Elisabeth Walsøe Lehn (2009), tar opp ulike mønstre ved en dårlig magefølelse. Lehn deler opp i *åpenbare bekymringer* (tydelige tegn fra foreldre eller barnet på at omsorgssvikt foreligger) og *gråsonebekymringer* (lite synlige tegn, men mistanke om omsorgssvikt foreligger). Ved *åpenbare bekymringer* kan den ansatte befinne seg i to forskjellige mønstre: tydelig og rett på sak; der den ansatte går fra en følelse han eller hun kommer frem til på egenhånd, til å få en tydelig dårlig magefølelse i fellesskap med andre ansatte. Dette skjer på bakgrunn av systematisk arbeid blant de ansatte og at lederen er tydelig. Det andre mønsteret er tydelig men avventende; her får den ansatte raskt en dårlig magefølelse individuelt, men den kollektive magefølelsen kommer veldig sent. Dette fordi lederen arbeider usystematisk, og hele situasjonen preges av usikkerhet. Ved *gråsonebekymringer* forekommer det også to mønstre: tydelig men usikker; her går den ansatte fra en individuell til felles magefølelse som er tydelig. Den ansatte arbeider systematisk når det gjelder å ta en beslutning på bakgrunn av det de har observert. Det som sakter prosessen er om opplysningsplikten er tilstede og om det å melde til barnevernet er til barnets beste. Det andre mønsteret i denne bekymringen er usikker og avventende; når det gjelder den individuelle magefølelsen er den ansatte veldig usikker, derfor tar det lang tid før han eller hun velger å dele den med kolleger. Når dette er tilfelle er lederen usystematisk og det å fatte beslutninger ses på som problemfylt, dessuten er det usikkert om lederen og den ansatte har dårlig erfaring med barnevernet. Det som går igjen i mønstrene Lehn tar opp er: hvor viktig det er å ha en tydelig leder, samarbeidet mellom de ansatte, de ulike erfaringer man har med barnevernet og hvor sikker den ansatte er.

Prosjektet «Barn i rusfamilier - tidlig intervensjon» (2007) og Tidlig intervensjon og langsiktig oppfølging (2011) har utviklet ulike handlingsveiledere for personer som jobber med barn. Begge disse fokuserer på hva skolen kan gjøre når den ansatte har en dårlig magefølelse i forhold til om et barn har rusmiddelavhengige foreldre. Det blir delt opp i tre alternative handlemåter. Alternativ A; her tar den ansatte opp bekymringen med foreldrene. Læreren og foreldrene samarbeider med tanke på ulike tiltak og eventuell oppfølging. Alternativ B; den ansatte melder opp bekymring til foreldrene og foreslår at tverrfaglig grupper eller andre hjelpeinstanser på kommunenivået kontaktes. Alternativ C; den ansatte informerer foreldrene om at en bekymring sendes til barnevernet og sender kopi til foreldrene. Dette er hvis foreldrene ikke ønsker å samarbeide. Hvis den ansatte er usikker på om barnet blir mishandlet, sendes bekymringen inn uten at foreldre kontaktes (Tangen, 2007).

Prosjektene har også utviklet en veiledning i forhold til å bli mer sikker på sin mistanke. Det den ansatte bør gjøre, er å analysere magefølelsen ved å beskrive observasjoner så objektivt som mulig. Etter han eller hun har vært gjennom dette, skal vedkommende ta kontakt med lederen på skolen for å ta en samtale. Når den ansatte har hatt en samtale med lederen skal begge to se om det fremdeles er grunn til bekymring. Hvis lederen ikke vil gjøre noe med saken og den ansatte selv sitter igjen med følelsen om at noe er galt, skal han eller hun selv kontakte barnevernet. Når den ansatte har kontaktet barnevernet skal vedkommende sette seg ned å vurdere tilstanden til barnet, vurdere den øvrige situasjonen til barnet, og ta stilling til hvordan barnet best kan tas vare på (Tangen, 2007 og Ravn mfl., 2011).

Som nevnt ovenfor, skal skolen ta kontakt med foreldrene hvis den ansatte er urolig for barnet. Det å fortelle foreldrene om denne mistanken man har gjort seg, er vanskelig. Mange vil oppleve at foreldrene motsetter seg eller skyver det vekk, andre vil oppleve at foreldrene er enige og vil gjøre alt for at barnet skal ha det bra. Tangen (2007) og Ravn mfl., (2011) har også laget en veiledning når det gjelder «den nødvendige samtalen». Det den ansatte gjør her er å forberede samtalen godt mentalt. Han eller hun bør altså være forberedt på at foreldrene vil ha en reaksjon og at dette vil oppleves som vanskelig for dem. Den ansatte bør også bestemme seg for hvem som skal delta på denne samtalen. Skal han eller hun selv være med, eller skal en eller to fra ledelsen ta over slik at kontakten den ansatte har med barnet vernes. Den ansatte skal lage seg ulike punkter han eller hun synes er viktige, slik at vedkommende ikke glemmer vesentlige bekymringer. Det kan også være lurt å krysse av punktene underveis når de er tatt opp. Foreldrene skal ha en kopi av punktene og det

skal skrives referat av møtet. Det er hele tiden viktig at den ansatte ikke anklager foreldrene og at foreldrene også får sagt det de mener. Som møteleder er det viktig at den ansatte lar foreldrene uttrykke sinne og frustrasjon. Denne samtalen vil for mange oppleves som at det er noe i veien med barnet. Blir det utøvd vold, skal den ansatte kontakte lederen med det samme, og han eller hun skal gå igjennom hendelsen og vurdere om hendelsen skal meldes til politiet. Hvis samtalen går fint, skal den ansatte og foreldrene sammen komme til enighet om hvordan begge parter skal arbeide videre. Det vil tilslutt avtales når foreldrene og den ansatte skal møtes igjen for å se hvordan arbeidet har gått.

3.5 Tverrfaglig samarbeid

Betegnelsen tverrfaglighet brukes i litteraturen som en arbeidsform på forskjellige nivåer og ulike arbeidsoppgaver (Lauvås & Lauvås, 2004). En instans kan ikke gjøre alt alene. Ved å etablere en tverrfaglig gruppe, vil de ansatte kunne få bedre innsikt og oversikt over potensialet til det lokale hjelpeapparatet. Instansene kan ved hjelp av tverrfaglig samarbeid få kjennskap til andre fagfolk, lære seg andre måter å tilnærme seg ulike problemstillinger og etablere senere kontakter (Nordahl, 2009). Yrkesgruppene i det tverrfaglige samarbeidet må på tvers avklare felles faglig mål og ulike prioriteringer (NOU 2009:18). Et tverrfaglig samarbeid mellom de som arbeider med barn, kan være avgjørende for tiltak i forhold til barna og deres familier på mange måter (Nordahl, 2009).

4.0 Metode

«Den opprinnelige betydningen av ordet metode er «veien til målet»» (Kvale, 2001 s.52). Metoden hjelper deg altså til å komme dypere ned i noe du har lyst til å lære mer om. Den forteller deg hvordan du skal gå frem for å innhente eller etterprøve kunnskap (Dalland, 2007). Det er vanlig å dele metoden inn i forskjellige typer. Kvantitativ metode fokuserer på utbredelse og antall, mens kvalitativ metode går i dybden på ulike fenomener og gir mye informasjon rundt få enheter. Disse to metodene skiller seg også fra hverandre i forhold til hvordan man legger opp arbeidet og de data man får gjennom undersøkelsene. Kvantitativ metode dreier seg mer om statistiske generaliseringer, mens kvalitativ metode går mer i retning av analytiske beskrivelser (Thagaard, 2009).

Dette kapitlet vil ta for seg hvordan jeg har kommet frem til mine funn. Først forklarer jeg selve metoden jeg ønsker å benytte. Deretter gir jeg en oversikt over hva slags tilnærming som blir relevant for meg og hvorfor den er relevant. Etter dette punktet kommer jeg inn på utvalg av mine informanter, hvilken strategi jeg brukte og selve prosessen. Den neste delen er intervjuet, her kommer jeg inn på hva et intervju er, intervjuguiden min og selve gjennomføringen av intervjuet. Så er det naturlig å vise hva slags analyse jeg benyttet meg av. Her forklarer jeg hvordan jeg gikk frem og hva jeg endte opp med. Nest sist forklarer jeg mitt forhold til reliabilitet, validitet og generalisering. Til slutt kommer etiske refleksjoner. Her tar jeg opp hva jeg har fokusert på for å sikre mine informanter best mulig. Gjennom hele min methodedel reflekterer jeg over valg jeg har gjort og hvordan jeg kom frem til disse.

4.1 Kvalitativ metode

For å kunne forstå sosiale fenomener, kan forskeren benytte kvalitativ metode. «*Ordet kvalitet viser til egenskapene eller karaktertrekkene ved fenomener*» (Dalland, 2007, s. 83). Denne metoden tas i bruk når forskeren skal studere temaer som det er forsket lite på fra før, eller når han eller hun er interessert i fenomener som andre metoder ikke har tilgang på (Thagaard, 2009). Felles ved kvalitativ metode er at dataene som forskeren analyserer kommer til uttrykk gjennom en tekst. Denne teksten er med på å beskrive informantens handlinger, utsagn, intensjoner og/eller perspektiver (ibid.). Når forskeren skal ut å forske kvalitativt, vil han eller hun nærme seg det en vil forske på med utgangspunkt i et syn på verden. Forskeren vil ha med seg egne antakelser og syn, noe som styrer forskningen (Postholm, 2010). Forskningen man gjør innenfor en kvalitativ metode blir påvirket av forskeren, dette fordi forskeren selv er mellomledet mellom det informanten uttrykker og det endelige resultatet. Fordi forskeren har oppgaver som å lage spørsmålene som

stilles, transkribere selve intervjuet, kode, kategorisere og tolke funnene, må forskeren være bevisst sine egne meninger og så godt det lar seg gjøre ikke la det påvirke funnene (Postholm, 2010).

Det at jeg har lyst til å se på hva én skole kan gjøre for å hjelpe barn av rusavhengige, gjør at jeg bruker en kvalitativ forskningsmetode. Jeg har lyst til å se hvordan rektor, kontaktlærer, helsesøster tilknyttet skolen og PPT går frem, derfor passer det bedre med en kvalitativ undersøkelse enn en kvantitativ. Når man er interessert i personers opplevelser, synspunkter og hvordan de forstår seg selv, er det hensiktsmessig å bruke intervjuundersøkelser (Thagaard, 2009).

4.2 Fenomenologisk tilnærming

Den fenomenologiske tilnærmingen er opptatt av den subjektive opplevelsen og jobber mot å gi en dypere mening til det en person opplever. Forskeren vil hele tiden konsentrere seg om informantens fenomenverden og lar den ytre verden ligge i bakgrunn. Det er informantens perspektiv som ligger til grunn og denne personens erfaringer. Denne tilnærmingen bygger på at realiteten er slik enkeltindivider oppfatter den. Derfor blir det så viktig å se på deres utsagn og meninger (Thagaard, 2009). Det fenomenologiske perspektivet legger vekt på at forskeren skal legge forkunnskaper til side, slik at han eller hun lettere kan forstå deltakeren (Kvale, 1997). Som forsker må man klare å sette seg inn i deltakerens sted, slik at man på best mulig måte kan forstå han eller henne (Dalen, 2011). Fenomenologiens ideal er at forskeren klarer å lytte på en måte uten fordommer, slik at intervjupersonen kan fortelle fritt om sine erfaringer uten at forsker forstyrrer med spørsmål og sine egne meninger (Kvale, 1997). Det som skiller fenomenologien fra andre tilnærminger er at i motsetning til disse utforsker man ikke en pågående prosess; prosessen er derimot avsluttet når forskeren starter med forskningsarbeidet (Postholm, 2010).

Det er denne tilnærmingen jeg velger å bruke, fordi jeg er opptatt av hvordan én bestemt skole, barne og familietjenesten og PPT i kommunen hjelper barn fra rusrelaterte hjem. Det er mulig å finne ut gjennom andre tilnærminger hvordan en spesiell skole arbeider med å hjelpe disse barna. Men ved å bruke denne tilnærmingen får jeg tilgang på informasjon om hvordan dette arbeidet faktisk gjennomføres i praksis. Jeg ønsker å få innblikk i hvordan noen nøkkelpersoner opplever og erfarer dette. Fordi intervju er den eneste innsamlingsmetoden innenfor fenomenologisk metode blir det naturlig å benytte seg av denne. Gjennom bruk av intervju vil jeg få innsikt i hvordan disse informantene selv oppfatter sitt arbeid. Det at de kan fortelle om sitt arbeid med egne ord, viser at de kanskje har et reflektert forhold til sin praksis.

4.3 Utvalg

Jeg benyttet meg av et strategisk utvalg. Her var jeg ute etter personer som kunne fortelle om det fenomenet jeg var ute etter (Dalland, 2007). For å få innsikt i hvordan skolen arbeider når det gjelder barn av rusavhengige, ble det naturlig å få kontakt med en rektor som står for mye av skolens organisering. Det var også nødvendig å intervju en kontaktlærer i og med at dette er en person som er i daglig kontakt med elevene. Helsesøster knyttet til skolen ble også viktig å ha med i oppgaven, dette er fordi denne personen blir bindeleddet mellom skolen og barne- og familietjenesten. For å få med de fleste instansene skolen kan samarbeide med, valgte jeg også å ha med PP-tjenesten. Bakgrunnen for at det ble relevant å få med de ulike yrkesgruppene var for å vise et bredere spekter av hvordan skolen kan arbeide. For meg var det veldig viktig at disse personene hadde erfaring med- og har satset på kompetanseheving på dette området. Grunnen til at det jeg valgte å fokusere på personer som arbeider med å legge merke til disse barna, var fordi denne gruppen informanter var veldig ivrige etter å fortelle om sin erfaring rundt dette arbeidet. Jeg fant mine informanter ved å ta kontakt med en person som holdt et kurs for dem som er i kontakt med barn, slik at de kan legge merke til barn i rusfamilier. Vedkommende som holdt kurset, hjalp meg videre med personer jeg kunne kontakte som kunne passe beskrivelsen på informanter jeg var ute etter. Jeg kom i kontakt med et nytt menneske som var veldig hjelpsom i forhold til videre henvisning. Dette hjalp meg til å få kontakt med akkurat de jeg trengte.

4.3.1 Presentasjon av mine informanter

Som jeg sa i forrige avsnitt, ble det relevant for meg å finne personer som har deltatt på et kurs der de fikk en innføring i hvordan å legge merke til barn av rusavhengige og hvordan de kan arbeide for å hjelpe barnet. Jeg fikk fire informanter som alle er i kontakt med barn og som har deltatt på dette kurset. For å kunne se hva en skole kan gjøre for å hjelpe disse barna, ble det også viktig at mine informanter kom fra samme kommune. Noe de alle gjorde. På bakgrunn av dette kurset lagde de ansatte i samarbeid med kommunen en veiledning til hva hver enkelt skal gjøre, når en bekymring oppstår.

4.4 Intervju

«*Et intervju er et møte mellom mennesker*» (Dalland, 2007, s. 147). Hensikten med forskningsintervjuet er å få innsikt i informantens beskrivelse av sin egen livssituasjon (ibid.). Jeg valgte å bruke et halvstrukturert intervju. Dette gjorde at jeg i forkant kunne sette opp ulike temaer jeg ønsket å berøre og at jeg hadde noe å forholde meg til under intervjuet (ibid.). Denne typen

intervju gav meg også mulighet til å ta tak i det intervjupersonen sa, slik at jeg kunne spille videre på det hvis det var relevant for min oppgave. Det negative ved denne typen intervju, var at jeg fort kunne bli bundet av de spørsmålene jeg hadde satt opp, og at jeg av den grunn kunne ha vanskeligheter med å få intervjupersonen til å utdype et svar.

I denne delen tar jeg opp hvordan jeg utviklet min intervjuguide og hvordan jeg gjennomførte mine intervju.

4.4.1 Utvikling av intervjuguide

Jeg har utarbeidet fire intervjuguider; en til rektor der spørsmålene går på hva skolen gjør, en til kontaktlærer som fokuserer på erfaringer og konkrete handlinger, en til helsesøster som er opptatt av samarbeidet med skolen og en til PPT-rådgiver som også legger vekt på samarbeidet mellom instansene. Det var bare et par spørsmål som gikk igjen i de ulike intervjuguidene. Grunnen til at jeg hadde forskjellige intervjuguider var fordi informantene har ulik kontakt med elevene og ulike roller når det gjelder å legge merke til at deres foreldre er rusavhengige. Jeg startet med generelle spørsmål rundt utdanning og tiden informantene har hatt i det aktuelle yrket. Det var viktig å starte lett slik at informanten kunne føle seg vel og avslappet (Dalen, 2011). Intervjuguiden gikk videre inn på spesifikke spørsmål som berører erfaringen og samarbeidet. Jeg avsluttet med et spørsmål der informantene fritt kunne prate om det de synes var viktig rundt dette temaet. Det at jeg hadde lest meg opp på mye teori før jeg begynte å lage spørsmålene, gjorde at jeg ubevisst vinklet spørsmålene i den retningen teorien tilsa. Derfor ble spørsmålene laget på grunnlag av teorien og på bakgrunn av spørsmål jeg stilte meg i forhold til hvordan teorien ble gjennomført i praksis og opplevelsene rundt.

4.4.2 Gjennomføring av intervju

Intervjuene fant sted i omgivelser som informanten virket trygg i. Under alle intervjuene benyttet jeg båndopptaker. Jeg spurte alltid først om det var greit at jeg tok opp samtalen og jeg leverte ut et informert samtykke¹ som informantene fikk lese og samtykke skriftlig. Det var ingen av mine informanter som motsatte seg bruken av båndopptaker.

Jeg gjennomførte ikke et prøveintervju av den grunn at intervjuene ble avtalt litt raskere enn forventet. Jeg har gjennomført intervjuer av dette slaget tidligere i studieforløpet og var kjent med

¹ Se vedlegg nr 1

måten å gjøre det på. Det at jeg hadde en halvstrukturert intervjuform, gav meg muligheten til å tilføye spørsmål jeg oppfattet som relevante under selve intervjuet. Jeg hadde litt forskjellig intervjuguide til informantene, noe som gjorde det vanskelig å få prøvd ut alle guidene. Jeg burde hatt et prøveintervju for å få tilbakemelding på meg selv som forsker, slik at jeg kunne gjort denne situasjonen enda bedre for mine informanter. Til tider merket jeg at jeg ikke helt fikk svar på noen av spørsmålene mine. Det kan tyde på at formuleringen var uklar og dermed ikke ble oppfattet. Dette er helt klart noe av det jeg hadde funnet ut av hvis jeg hadde gjennomført et prøveintervju. Når jeg forstod at noen av spørsmålene ikke ble oppfattet riktig, prøvde jeg å formulere dem annerledes slik at det kom tydeligere frem hva jeg var ute etter.

Jeg følte også at jeg kunne benyttet meg av stillheten mellom spørsmålene bedre i noen tilfeller. Jeg syntes det var vanskelig å vite hvordan jeg skulle håndtere det når informanten ikke hadde mer å si. Men jeg synes at mine informanter var veldig lette å prate med, de gav veldig utfyllende svar og forklarte alt de sa på en god måte. I de tilfellene der jeg fikk lange svar, ble jeg usikker på om stillheten gav meg mer. Dette gjorde at jeg gikk videre.

Selve intervjusituasjonen opplevde jeg som veldig avslappet. Jeg følte mine informanter pratet veldig avslappet, samtidig som de virket veldig engasjert i temaet. Det at informantene var så villig til å fortelle om sitt arbeid, gjorde at jeg ble mer rolig. I noen tilfeller ble jeg også så bundet av deres erfaringer og engasjert i det de hadde å fortelle at jeg glemte hvor jeg var i intervjuguiden. Det virket ikke som om det var noe problem for informanten, noe som gjorde at jeg fikk muligheten til å hente meg raskt inn igjen. Jeg tok ikke notater under intervjuet fordi jeg følte dette kunne påvirke min rolle i situasjonen, samtidig som det kunne virke forstyrrende for informanten. Jeg hadde også satt av god tid til intervjuet, noe som gjorde at situasjonen ikke virket stressende (Postholm, 2010). For å vise min interesse for det som ble sagt, gav jeg hele tiden informanten respons i form av nikk eller bekræftende svar. Det at jeg hadde arbeidet godt med teorien i forkant, gjorde at jeg visste godt hva informantene snakket om, og det gjorde meg i stand til å stille en del oppfølgingsspørsmål der jeg følte behovet for å høre mer (Thagaard, 2009). I et av intervjuene følte jeg at noen av mine spørsmål ble tolket litt annerledes enn det jeg hadde forventet. Det gjorde at jeg stilte spørsmål som var med på at jeg oppfattet min informant som litt usikker. Grunnen til at jeg følte det, var at jeg ikke helt klarte å formulere meg på en ryddig måte som igjen syntes å gjøre min informant litt mer forsiktig. Dette kan ha vært med på å påvirke spesielt det ene svaret jeg satt igjen med i etterkant.

4.5 Analyse i kvalitativ forskning

Jeg brukte Grounded theory som analysemetode. Dette er en metode som skal utvikle teori gjennom datamaterialet. Denne metoden er altså «grounded» i dataene. Metoden går ut på at jeg prøver å legge min subjektivitet til side og prøver å la datamaterialet fortelle sitt (Postholm, 2010). Det vil være nærmest umulig å legge vekk sine egne teorier, derfor var det viktig at jeg var bevisst dem slik at disse kom minst mulig i veien (ibid.). Denne analysemetoden tar i bruk tre kodingsfaser; åpen koding, aksial koding og selektiv koding (ibid.). Mine analyser hadde også en sammenheng med hvilke «briller» jeg har på meg. Jeg var derfor bevisst på om jeg var for opphengt i å bekrefte teorien eller å få frem meningene til informanter mine. Dette syntes jeg var veldig vanskelig, noe som gjorde at jeg forsøkte å få med begge deler. Analysedelen av metoden tar opp hvordan jeg gikk frem når jeg kodet.

4.5.1 Åpen koding

Åpen koding går ut på at man leser nøye gjennom materialet og forklarer kort det en ser. Måten jeg gjennomførte den åpne kodingen på, var at jeg analyserte dokumentet som en helhet, det var mer oversiktlig enn å ta hvert svar for seg. Etter første gjennomlesing skrev jeg oppsummert ned i marginen hva hvert enkelt svar hovedsakelig handlet om. Deretter leste jeg gjennom svaret og det jeg selv hadde skrevet for å finne en mer passende setning eller et forklarende ord. Det gjorde jeg med alle transkripsjonene. Fordi jeg ikke har intervjuet flere personer med lik yrkestittel, fikk jeg veldig mange forskjellige kategorier. Der jeg hadde spørsmål som omhandlet nesten det samme, kunne jeg sette det under samme forklaring.

4.5.2 Aksial koding

Aksial koding handler om at man skal spesifisere kategoriene ved å se på ord eller uttrykk i transkripsjonen (Postholm, 2010). Jeg så på hva jeg hadde skrevet ned som viktig da jeg drev med den åpne kodingen og valgte ut hvilke ord jeg syntes passet best på de fleste svarene. Jeg endte opp med fem hovedkategorier.

4.5.3 Selektiv koding

Under selektiv koding skal forskeren finne fellesnevneren mellom kodene og hovedkategoriene (Postholm, 2010). Jeg samlet alle kodene som jeg syntes passet best til hver hovedkategori og valgte så selektivt de kodene jeg syntes passet best i hver av dem. Jeg valgte ut koder som bekrefter teorien, men synes det var vanskelig å finne koder som avkrefter. Dette kan ha en sammenheng med min forforståelse i forhold til utarbeidelse av intervjuguide, noe som gjorde at min subjektive

tolkning har kan ha påvirket den aksiale kodingen. Til slutt lagde jeg nummererte underkategorier slik at funnene mine ble mer systematisert.

4.5.4 Analyse i presentasjonen og drøftingen av funn

Jeg analyserte mine data ved å komme med en kommentar til det informantene mine fortalte. Da kommentaren var skrevet ned, så jeg sitatet i lys av teorien. Måten jeg gjorde dette på, var å se hva teorien sa i forhold til det informantene mine fortalte. Det var også veldig vanskelig å finne sitater som motstrider hverandre. Dette kan ha noe med at jeg benyttet fire forskjellige intervjuguider og av den grunn ikke fikk fire forskjellige svar på et spørsmål. Deretter drøftet jeg funnene, dette ble gjort i lys av teori og egne meninger.

4.6 Reliabilitet, validitet og generalisering

Reliabilitet handler om at en annen forsker som bruker samme metode; vil komme til det samme funnet (Thagaard, 2009). Reliabilitet viser bedre til forskning gjort med en kvantitativ metode. Det at kvalitativ metode er opptatt av å hente frem enkeltpersoners forklaringer av egne opplevelser, gjør at det blir vanskelig å finne samme resultat. Selv om man hadde intervjuet samme person, vil det være mulig at denne personens forklaring endres. Derfor velger jeg å bruke ordet kontrollerbarhet. Det at det er satt i gang tiltak for å heve kompetansen for de ansatte i skole, barnehage, barne- og familiehelsetjenesten og PPT de siste årene, gjør at det kan være vanskelig å få det samme resultatet. Det er nok mange som har et godt arbeid når det gjelder disse elevene, men det er veldig forskjellig praksis. Jeg har bare sett etter hvordan ett slikt arbeid kan foregå, derfor kan det være vanskelig å generalisere akkurat dette funnet. Min oppgave fokuserer mer på at leseren skal kjenne seg igjen, altså at det blir mulig med en naturalistisk generalisering. For å legge frem min studie som kontrollerbar er det derfor viktig at jeg beskriver fremgangsmåten så godt at leseren kan få opplevelsen av å være tilstede (Dalland, 2007).

Validitet handler om hvorvidt de tolkningene man kommer frem til er gyldige. Det stilles spørsmål rundt det at tolkningene forskeren legger frem, er det man faktisk har studert (Thagaard, 2009). I kvalitativ forskning handler validitet om søken etter forsvarlige kunnskapsutsagn (Kvale, 1997). Man kan ikke lenger gi funnene sine en sannhetsgaranti, derimot kan man si noe om hvordan noen forteller om sin virkelighet (ibid.). *«Validitet handler ikke bare om metodene som blir benyttet: forskeren som person, og hans eller hennes moralske integritet er avgjørende for evalueringen av den vitenskapelige kunnskapen som blir produsert»* (Kvale, 1997 s. 168). Dette gjør at jeg må være kritisk til mine egne tolkninger og på hvilken måte jeg velger å presentere dem. Jeg bruker

triangulering i form av at jeg bruker forskjellige kilder og forskning som støtter opp under mine funn (Postholm, 2010). Jeg passet på at jeg hadde så lite ledende spørsmål som mulig. For å få mest mulig utfyllende svar, var jeg opptatt av å ikke ha lukkede spørsmål. I første omgang transkriberte jeg ordrett av det informantene sa. Jeg tok ikke med mine responser fordi det da ble lettere å få et helhetlig svar fra respondenten. Det at jeg transkriberte alt på bokmål, gjorde at jeg var oppmerksom i forhold til at jeg ikke på noen måte skulle endre innholdet i det som ble sagt. Etter første del av transkriberingen var ferdig, tok jeg vekk muntlige tilleggsord og gjentakelser som kom i samme setning. Dette kan være med på å fjerne inntrykket av hvordan informantene fremstod i intervju situasjonen, men jeg følte svarene ble mer ryddig. Jeg var veldig forsiktig med å legge til nye ord. Dette ble kun gjort der informantene hoppet over vesentlige konjunksjoner eller preposisjoner som trengtes for å forstå sammenhengen. Jeg opplevde det som naturlig å ha en samtale med skoler som mener de har et godt opplegg rundt denne tematikken. Dette kan gjøre det vanskelig å generalisere, men gir også god innsikt i hvordan man på en god måte fokuserer på disse elevene.

4.7 Etiske vurderinger

Etiske avgjørelser må gjøres gjennom hele studien. Det er ikke noe som forskeren kan si seg ferdig med i en enkelt del (Kvale, 1997). Jeg startet prosessen med å ta kontakt med NSD (Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste) for å høre om jeg skulle melde prosjektet dit. De forklarte meg at det ikke var nødvendig så lenge jeg ikke la noen personopplysninger over på datamaskinen. Det var heller ikke nødvendig fordi jeg skulle intervju voksne yrkesutøvere og ikke hadde noe interesse av å stille dem personlige spørsmål. Før jeg begynte å kontakte mulige informanter, utarbeidet jeg et informasjonsbrev med samtykke, der jeg fortalte litt om meg selv, beskrev hva studien handlet om, hva jeg kom til å bruke intervjuene til og deres rettigheter i prosessen. Dette informasjonsbrevet sendte jeg rundt til personer som viste interesse slik at de fikk litt mer innsikt. Jeg hadde også med informasjonsbrevet og samtykkeerklæringen når intervjuene fant sted, slik at informantene kunne lese det igjen og skrive under hvis de sa seg enige. I og med at jeg lot dem lese skrevet før jeg kom og det ikke virket som noe problem å skrive under, følte jeg ikke at jeg påvirket informantene til å samtykke. Jeg understreket også i skrevet at jeg ikke skulle offentliggjøre noen personlige data. Jeg satte meg inn i de viktigste punktene i NESH' retningslinjer (2006) og har gått gjennom deres sjekklister. Transkripsjonene inneholder ikke svarene på de generelle spørsmålene, ingen person- eller stedsnavn. Jeg valgte å transkribere på bokmål for at informantene ikke skal kjennes igjen på bakgrunn av dialekten. Gjennom studien har jeg vært opptatt av behandle mine

informanter med respekt. Jeg tar opp et sensitivt tema i forhold til at informantene får føle på sin rolle når det gjelder å oppdage barn av rusavhengige i skolen. Derfor er det viktig for meg å ikke fokusere på hva den enkelte gjør, men hvordan systemet arbeider. Det at mine spørsmål er mer opptatt av hvordan man kan legge merke til barn av rusavhengige i skolen, gjør at jeg ikke kommer bort i spørsmål som kan føles ubekvemme å svare på.

5.0 Presentasjon og drøfting av funn

I denne delen vil jeg legge frem det jeg ser på som det viktigste i mitt datamateriale. Det vil så langt det er mulig være erfaringer fra alle mine fire informanter, men det blir naturlig at fokuset vil ligge på rektor og kontaktlærer i og med at min oppgave fokuserer mest på hva skolen kan gjøre. Jeg vil gå inn i hver kategori og legge frem sitatene med kommentarer og drøfting. Til slutt i hver kategori kommer jeg til å oppsummere det viktigste. Mine kategorier er som følger: å se barnet, fra bekymring til handling, rus er vanskelig å prate om, skolens tiltak og tverrfaglig samarbeid. Det ble naturlig å ha disse kategoriene fordi jeg følte de favnet om de sitatene jeg satt igjen med. Kategoriene ble laget på bakgrunn av min problemstilling, teori samt ord og beskrivelser informantene la frem.

5.1 Å se barnet

Elevene bruker, som jeg har nevnt tidligere, mye av sin hverdag i skolen. Fordi de ansatte i skolen har daglig kontakt med elevene, er det også de som har mulighet til å legge merke til hvordan elevene har det. Som nevnt i teoridelen, viser barn fra familier med rusproblemer ulike tegn eller forteller om ulike fysiske, psykiske og sosiale problemer. Dette er tegn skolen eller den ansatte som har med eleven å gjøre, bør komme til bunns i for å kunne hjelpe eleven best mulig.

Faresignaler kontaktlærer ser etter.

«Jeg tenker i hvertfall at mange elever som, ja kanskje i ikke bare i barnetrinnet, men også oppover i i mellomtrinnene, som på en måte prøver å si ifra på andre måter enn med ord. Det kan være at de søker veldig mye voksenkontakt. Det kan være at det føler de har lyst til å si noe, men de får det ikke sagt det. Det kan være at de har en atferd som gjør at du er nødt til å se de, det kan være at de er alt for pliktoppfyllende, de har overtatt en voksnes rolle i familien. Det er slike faresignaler som jeg ser etter.»

Her kommenterer kontaktlærer måter elever prøver å si ifra på. Det blir lagt vekt på søken etter voksenkontakt, at elevene prøver å få sagt noe, men trekker seg eller at elevene har en atferd som ikke kan overses. Andre elementer informantene er opptatt av, er hvis elevene er overdrevent pliktoppfyllende, eller at hun ser tegn til at eleven tar den voksnes rolle i familien.

Disse tegnene som kontaktlæreren nevner, er tegn som Mortensen i Hansen (2001) og Tangen (2011) tar opp som viktig å legge merke til. Når det er mye turbulent som skjer hjemme hos eleven, vil barnet ta på seg skylden og hele tiden prøve å få den rusavhengige nykter (Christensen, 1994 og

Hansen, 2001). Eleven vil være konstant redd for hva som venter en hjemme (Christensen, 1994). Når alt dette surrer rundt i hodet på eleven, er det helt naturlig at frustrasjonen, redselen eller andre reaksjoner komme ut på en eller annen måte. Hvis skolens ansatte overser de ulike reaksjonene, kan det være med på å gjøre elevene enda mer utagerende, tilbaketrukket og lignende. Eleven vil miste troen på å bli sett, hørt eller å bli tatt alvorlig. I stede for å slå hardt ned på slik atferd, må skolens ansatte prøve å finne ut av hva som er grunnen til at eleven reagerer på denne måten. Det kan gjøres ved å ta opp hva en tror kan være årsaken (Hansen, 2001) slik at eleven kan avkrefte eller bekrefte mistanker. Gjør vedkommende det, er muligheten også tilstede for at eleven føler noen tar han eller hun på alvor. Og sjansen for at eleven faktisk forteller det som skjer hjemme blir også større.

Svaret fra PP-rådgiver viser hva som er viktig når hun skal prate med barnet.

«Jeg tenker at det er viktig det at barn blir tatt på alvor og ting de sier og ting som kommer frem, at det blir hørt og at voksne gjør noe videre med det. Også tenker jeg at det er kjempeviktig at en ikke lover barn at en ikke skal si noe videre. At en gir lov til å komme å fortelle noe som skal være hemmelig, men om de gjør det til voksne.»

PP-rådgiver fokuserer på å ta barnet på alvor og høre på det barnet har å si. Hun poengterer at en bør være forsiktig med å love ting man ikke kan holde, men at barnet bør ha lov til å fortelle om saker som skal være hemmelige i deres øyne.

Denne informanten legger vekt på, i likhet med Hansen (2001) viktigheten av å ikke love noe hun ikke kan holde. Som det første sitatet viser, ser kontaktlærer etter faresignaler gjennom atferd. Når da den ansatte forteller eleven om sine bekymringer og eleven åpner seg, er det viktig at eleven blir tatt på alvor. Hvis den ansatte bare avfeier det eleven sier, vil det være desto vanskeligere for denne eleven å stole på andre. Her kan det være hensiktsmessig å la eleven fortelle om sitt hjemmeforhold i flere sekvenser (Hansen, 2001). Da får den ansatte og eleven en liten pause, slik at den ansatte kan finne ut hvordan han eller hun skal forholde seg til det som blir fortalt og hvordan man som voksen skal håndtere dette. Det er viktig at den ansatte ikke venter for lenge mellom hver samtale og at han eller hun ikke avbryter eleven. Skjer dette, kan det være med på å svekke tilliten eleven har til den ansatte.

Måten kontaktlærer behandler eleven på etter at barnevernet er innblandet.

«Jeg tenker jeg må være meg hele veien. Jeg kan ikke redde alle, men jeg kan gjøre at det barnet blir sett på skolen hver dag, og det er det viktigste. Jeg kan vise det barnet på mange små

måter, at jeg ser deg, jeg vet at du strever. Jeg kan si at jeg har prøvd å gjøre noe med saken, jeg har meldt den videre. Det gjør jeg nok, jeg sier nok det til barnet. For det synes jeg er redelig og ordentlig. Men jeg prøver å være akkurat det samme. For det tenker jeg (at jeg) skal være.»

Kontaktlærere er opptatt av å behandle eleven likt, selv om det er vanskelig i hjemmet. Informanten viser eleven på forskjellige måter at han eller hun blir sett, vise sin forståelse og at det eleven har fortalt blir gjort noe med.

Måten kontaktlærer håndterer slike tilfeller, ser man også at Hansen (2001) legger vekt på. Hadde kontaktlærer endret sin væremåte i forhold til eleven, kunne dette føre til at andre elever la merke til dette, eller at eleven selv hadde latt være å fortelle om viktige opplysninger. Ved at kontaktlærer unngår å endre på sin væremåte, gjør at eleven får en stabil person å forholde seg til. Det eleven har fortalt den ansatte, kan være vanskelig nok i seg selv. Hvis da den ansatte trekker seg unna, eller blir annerledes å forholde seg til, kan eleven føle skam eller usikkerhet.

Hvordan kontaktlærer bevisst velger vekk situasjoner der elever av rusavhengige føler på at familien deres er annerledes.

«Jeg spør for eksempel aldri i klassen min om du gleder deg til jul. Det gjør ikke alle barn. Jeg legger liten vekt på slike ting. Og det kan jeg bevisst velge som lærer. Jeg velger ikke formingsoppgaver som tegn noe hyggelig du har gjort i juleferien. Jeg holder meg unna de tingene der. Jeg tenker som så at det er bare en ekstra stein til den byrden. Disse barna de lager seg ofte en fantasiferie de da. Også er det kanskje noen som konfronterer og sier «du det der er jo bare løgn». De skal helst slippe å komme opp i de situasjonene. Jeg prøver å unngå det så mye jeg kan.»

For å skåne de elevene med problemfylte hjem, blir det sjeldent diskutert eller lagt vekt på hva elevene har gjort i ferier. Informanten mener dette er med på å gjøre det ekstra vanskelig for disse barna. Vedkommende forteller at mange av disse elevene lager fantasier og blir konfrontert av andre i klassen, noe kontaktlæreren helst vil unngå.

Har et barn foreldre som ruser seg, vil følelsen av skam over sin egen familie være til stede i mange sammenhenger (Hansen, 2001). Det vil sjelden være muligheter for å få en høytid eller ferie som de andre i klassen har. Det at kontaktlærer bevisst unngår å la elevene fortelle om feriene de har hatt, gjør at skillene mellom elevene forminskes. Skolen er kanskje det eneste fristedet disse elevene har, og når kontaktlæreren da unngår arbeidsoppgaver som kan være vanskelig for noen elever, er det

fortsatt muligheter for at skammen disse elevene hele tiden føler på minsker. Det som kanskje kan være en utfordring er når de resterende elevene ønsker å fortelle om sin ferie. Her må kontaktlærer ta et valg; skal han eller hun sikre eleven(e) som har det vanskelig, eller skal det være rom for at de andre i klassen får lov til å fortelle om sin ferie. Det er viktig at alle i klassen lærer å ta hensyn til hverandre og ved at de får vite at det er ikke alle som er like heldige når det gjelder å reise på ferie, kan hjelpe dem med akkurat dette. Å være på ferie eller å feire en høytid, vil for mange være veldig normalt, derfor kan mange barn ha lyst til å fortelle om dette. Når kontaktlærere velger å ikke gjøre noe ut av disse situasjonene, vil ikke det bli å behandle eleven(e) fra hjem med rusmisbruk annerledes? Det er mulig kontaktlæreren lar elevene fortelle om sine ferier, men unnlater kanskje å la alle fortelle, noe som kan sikre eleven(e). Jeg tror uansett det er viktig at eleven(e) fra rusfylte hjem får høre hva de andre i klassen har gjort i feriene. Ikke fordi det skal bli en ekstra byrde, men for at det er lov å få vite at andre har opplevd noe bra og for å ikke føle at en selv er årsaken til at resten ikke får fortelle. Ved at kontaktlærer lar noen av elevene fortelle om hva de har gjort, får han eller hun mulighet til å kontrollere situasjonen. Hvis disse fortellingene skjer i friminuttet kan det sette eleven, som ikke har hatt det noe bra, i en vanskelig situasjon.

Når det er snakk om at elevene lager seg fantasiferier, kan en se det i sammenheng med det Christensen (1994) tar opp når det gjelder at barna ser på seg selv som overnaturlige (jf. kapittel 3.2.2). Å lage seg en fantasiferie gjør at eleven den tiden denne utbroderingen av ferien skjer, glemmer sitt eget liv, noe som kan gjøre at eleven får det litt bedre akkurat da. Det blir som en slags overlevelsesstrategi (ibid.); å fantasere seg bort når det virkelige livet er vanskelig. Det som kan oppleves negativt for disse elevene, er at virkeligheten og skuffelsen fort kommer tilbake. En annen årsak til at elevene lager fantasiferier, kan være for å holde på familiens hemmelighet, slik at ingen av vennene får vite om hva som foregår der hjemme. Noe som da gjør det vanskelig for eleven er å overbevise vennene og ikke bli sett på som en løgner. Kontaktlæreren er bevisst på akkurat dette og hjelper de elevene det gjelder ved å unngå at disse barna kommer opp i slike situasjoner.

5.1.1 Oppsummering

Denne delen tar opp hvordan skolen ivaretar og ser barnet. Når elevens atferd endres eller er på en slik måte at man ikke skal ignorere den, er det viktig at den ansatte finner ut hvorfor barnet oppfører seg som det gjør. Årsaken til at barnet opptrer på denne måten, er for å bli lagt merke til eller for å få utløp for sin frustrasjon. PP-rådgiver legger vekt på at man må ta elevene på alvor og la det være rom for å fortelle om hemmelige forhold. Skolen er opptatt av å hjelpe eleven på best mulig måte

slik at følelsen av å være annerledes ikke opptrer for ofte. I situasjoner der barnevernet er kontaktet eller når eleven har fortalt om sin hjemmesituasjon, er kontaktlærer opptatt av å ikke forandre sin væremåte. Kontaktlæreren er også forsiktig med å benytte oppgaver som får elever til å føle seg annerledes eller som gjør at de kommer i vanskelige situasjoner.

5.2 Fra bekymring til handling

Som tidligere nevnt, vil de som arbeider i skolen oppleve ulike bekymringer knyttet til elevene. Er den ansatte i tvil eller veldig sikker på at det foreligger omsorgssvikt fra foreldrenes side, må han eller hun uansett gå frem på en ryddig måte.

Hvordan rektor møter ansatte som er bekymret for barnet.

«Men det er klart at når kontaktlærer har bekymring så snakker vi litt sammen også spør jeg om de har tatt det opp med foreldrene på utviklingsamtalen, at vi prøver å ta et møte med foreldre, (...). Så snakker vi litt mer, ber de observere litt til, hva er det som gjør at du tenker og dokumentere, for det er veldig viktig for oss. (...) da kan vi velge å gjøre det litt på ulike måter, vi kan velge å drøfte det anonymt og be om veiledning i forhold til både helse og barnevern på de tverrfaglige møtene våre. Eller vi må da ta den vanskelig samtalen med foreldre og si det at vi er bekymret for barnet ditt fordi at. Og da kan også foreldrene si at det skjønner de ikke sant og at de vil gjøre sånn og slik. Eller de kan si at det skjønner de ikke også, og likevel er vi bekymret og vi tenker at vi har lyst til å snakke sammen med, vil du være med på den samtalen? De med på kan de være med på tverrfaglige møter, der kan også barnevernet være med. Eller de kan la være å være med, men vi sier at vi er nødt til å drøfte det og da ber vi om skriftlig samtykke. Da skal vi også si hvem vi vil drøfte med, vil vi drøfte med PPT, vil vi drøfte med helse, vil vi drøfte med barnevern. Det vanskeligste er som regel å få samtykke til å drøfte med barnevern.»

Dette svaret viser hvordan rektor hjelper de ansatte i forhold til en bekymring. Rektor er interessert i å vite hva som er gjort i forkant, hvordan den ansatte bør arbeide når det gjelder dokumentasjon og eventuell videre drøfting med andre instanser. Det blir lagt vekt på hvordan den ansatte skal gå frem med foreldre i forhold til å fortelle om det han eller hun har sett og hvordan skolen tenker veien går videre. Rektor forklarer også at den ansatte må ha samtykke for å ta saken opp i de tverrfaglige møtene.

Svaret fra PP-rådgiver viser hva hun legger vekt på i forhold til en bekymring.

« (...) en skal ikke gå med bekymring over for lang tid. Og kommer det utsagn, altså knyttet til rus fra barn så tenker jeg det at det er viktig at de tar det opp med foreldre og at de tar kontakt videre med barnevern hvis det er bekymring som kommer frem.»

Dette svaret viser at en ansatt ikke bør gå for lenge med en bekymring, at så fort han eller hun får kjennskap til rusavhengige foreldre tar kontakt med foreldre og/eller barnevern.

Både rektor og PP-rådgiver er enige om at skolen tar kontakt med foreldre slik at muligheten for å diskutere bekymringen er tilstede (Tangen, 2007). Begge tar også opp kontakten med barnevern. Det er usikkert om PP-rådgiver ønsker å melde fra om saken eller om det gjelder drøfting slik som rektor fokuserer på, derfor velger jeg å ikke gå dypere inn i det. Måten en bekymring blir tatt hånd på denne skolen, ses i sammenheng med handlemåtene Tangen (2007) legger frem som hensiktsmessige. Det at rektor er interessert i å høre hva den ansatte har observert og ønsker å ta del i vedkommendes tanker rundt selve bekymringen kan ses i sammenheng med mønstrene til Lehn (2009). Før skolen tar kontakt med foreldre, bør den ansatte ha nok dokumentasjon som støtter denne bekymringen, noe skolen vektlegger. Rektor og den ansatte diskuterer om det er grunn til å kontakte videre instanser, og hvordan selve samtalen med foreldrene bør skje (Tangen, 2007 og Ravn mfl., 2011). Det blir nødvendig å nevne at handlingsveilederen som denne kommunen og skolen har, er utarbeidet i samarbeid med Borgestadklinikken på bakgrunn av Tangen (2007). Det er nok derfor praksisen rundt hvordan skolen skal gå frem, er noen lunde lik. Fordelen med at skolen og rektor arbeider såpass godt med dette, er at skolen fra sin side er sikker i sin sak når foreldrene kontaktes. Hvis skolen bare har en følelse å legge frem, blir det vanskelig for foreldre å ta dem seriøst. Men hvor sikker skal skolen fra sin side være? Hvis det tar lang tid å samle dokumentasjon, betyr det at eleven må holde ut lenger med rusavhengige foreldre. Her kommer da den ansatte og skolens avgjørelse på hvor lang tid det bør ta før man tar en beslutning. Hvis rektor er tydelig i forhold til når en avgjørelse bør tas for elevens beste, blir det også lettere for de ansatte å forholde seg til selve saken (Lehn, 2009).

Helsesøsters beskrivelse av hvordan skolen tar kontakt.

«Enten så tar de direkte kontakt etter å ha tatt opp med foreldrene først og har fått samtykke til å ta kontakt med meg. Eller så er det noen ganger de gjør det og ikke har fått samtykke, men da er det min jobb å si at dette må du gå tilbake med å gjøre, eller at de kobler foreldrene direkte på, eller bruker de tverrfaglige møtene.»

Helsesøster forteller hva som blir gjort når skolens ansatte tar kontakt. Hun understreker viktigheten av at samtykke er hentet inn, før denne instansen kan hjelpe til. Andre muligheter skolens ansatte har er å få med foreldre på møtene eller drøfter saken anonymt.

Her vises det hvor viktig det er å fortelle foreldrene om selve bekymringen og hvordan skolen ønsker å gå videre. Skolen og/eller den ansatte er pliktig til å fortelle foreldrene om bekymringen. Ved at foreldrene får vite om bekymringen og den slipper å gå via barnevernet, blir det kanskje lettere for foreldrene og skolen å samarbeide. Det er bare hvis skolen mistenker mishandling at kontakten med foreldre ikke skal forekomme (Tangen, 2007). Forvaltningsloven (1967) gir skolens personale mulighet til å prate med hverandre når det gjelder taushetsbelagte opplysninger, men fordi helsesøster styres av en annen lov (Lov om helsepersonell, 2001), må det foreligge et skriftlig samtykke fra foreldre hvis saken skal diskuteres. Uten dette, kan skolen bare diskutere saken anonymt. Som svaret til kontaktlærer viser, tar skolen kontakt med foreldre tidlig i prosessen. Det kommer også frem at skolen har valget mellom å drøfte saken anonymt eller å ta direkte kontakt med foreldre. Vanskeligheten med å diskutere saken anonymt, er at selv om skolen ikke nevner navn, kan sakene lett kjennes igjen fra de andre instansene. Dette blir da et brudd på taushetsplikten. Hvis de andre instansene møter familier som er diskutert anonymt og ubevisst prøver å gjøre noe med sakene selv på sin egen arena, kan dette gi betydelige konsekvenser for alle de deltagende i det tverrfaglige samarbeidet.

Kontaktlærer forteller om fremgangsmåten rundt en mistanke i forhold til et barn med rusavhengige foreldre slik:

«Først så vil jeg ha en elevsamtale med eleven. Ser om jeg kan få ut noe på det. Så vil jeg kanskje drøfte bekymringer med de andre på teamet mitt, «har dere samme følelse som meg?» Hvis de har det så går jeg videre, har de ikke det så ber jeg dem som regel å ta og se litt ekstra etter denne eleven, en periode nå. Og hvis de når de har tatt en periode og da ser «ååå jeg tror faktisk at her er det et eller annet som ikke er greit» så går jeg videre. Og da kan jeg jo velge forskjellige veier, jeg kan velge å drøfte den med spespedkoordinator det gjør jeg som oftest, fordi spespedkoordinator kan da si «ja skal vi ta dette der eller skal vi ta det der», så hjelper den personen meg videre i systemet. Også ruller liksom ballen i gang.»

Gjennom dette sitatet ser vi at kontaktlærer i første rekke tar en prat med eleven, eventuelt om det blir tatt opp på teamet informanten tilhører. Slik kan hun få tilbakemelding på om de andre ansatte også har denne mistanken. Hvis de ikke har det, får de beskjed om å følge ekstra godt med. Får flere denne mistanken går kontaktlærer videre, informanten understreker at det er flere veier å gå, men at det oftest blir å ta en prat med den spesialpedagogiske koordinatoren som tilhører skolen. Her gir hun veiledning når det gjelder videre saksgang.

Måten kontaktlærer går frem på, viser at denne magesfølelsen analyseres grundig (Tangen, 2007). Informanten stiller seg spørsmålet om det bare er noe en selv har lagt merke til eller om det er flere som har samme følelsen (Lehn, 2009). Det at de ansatte samarbeider rundt dette, gjør det lettere når saken meldes opp. Selv om saken meldes opp av en, er det godt å vite at man har flere i ryggen. Som sagt tidligere er det mulig for kontaktlærer å drøfte saken med kolleger og hun bryter dermed ikke taushetsplikten (Forvaltningsloven, 1967). Hvis både kontaktlærer og medkolleger er flinke til å dokumentere sine observasjoner, har kontaktlæreren en begrunnet mistanke. Da blir kontaktlæreren kanskje mer sikker i sin sak, noe som gjør at saken også meldes opp. Er kontaktlæreren kolleger og /eller informanten selv dårlige til å dokumentere, har de dermed ikke noe håndfast å forholde seg til. Det kan gjøre at mistanken legges til side og eleven får ikke mulighet til å motta hjelp. Kontaktlæreren rådfører seg også med den spesialpedagogiske koordinatoren på skolen. Ved å bruke denne personen, unngår kontaktlæreren å bevege seg over i det tverrfaglige teamet. Her trenger ikke kontaktlærer å få foreldrenes samtykke fordi saken ikke går utenfor skolen. Det kontaktlærer og den spesialpedagogiske koordinatoren bør huske på er hvis den spesialpedagogiske koordinatoren tar opp saken utenfor skolen. Da må foreldrene ha samtykket til dette.

Kontaktlærer kommenterer den vanskelige samtalen med eleven slik:

«Ja, dette er på mange måter den vanskelige samtalen. (...), jeg sier at «du behøver ikke si noen ting, men jeg kan si noe om hvordan jeg tenker at ting kan være, og hvis du tenker at det kan være sånn, så kan du vite at du kan stole på meg som voksen». Men jeg lover aldri noe jeg ikke kan holde, for det har disse barna fullt opp av fra før, de har ikke annet enn foreldre som lover ting de ikke holder. Så jeg lover aldri noe jeg ikke kan holde, jeg lover ikke at jeg ikke skal gå videre med noe hvis de velger å dele noe med meg, det gjør jeg klart ifra starten av samtalen. At «hvis noe av det du forteller meg er så alvorlig at jeg føler at sånn skal ikke du ha det, så kommer jeg til å gå videre med det, er det greit for deg?» (...). Og som sagt jeg lover ikke noe, jeg sier at jeg kan ikke løse problemet for deg, men det kan hende vi kan løse dem sammen, det kommer ikke til å skje i morgen. Jeg gir ikke noen tidsperspektiver for det håpet som blir brutt fører bare til at du ikke stoler på noen flere voksne. Så det er jeg veldig nøye med. (...)»

Her ser vi at kontaktlærer er opptatt av hun ikke lover noe hun ikke kan holde. Informanten understreker at det skader bare eleven enda mer. Hun er klar overfor eleven i forhold til at hun må gå videre med opplysninger og er forsiktig med å gi tidsperspektiver.

Måten kontaktlærer prater med eleven kan ses i sammenheng med mye av det Hansen (2001) legger vekt på. Kontaktlærer viser god refleksjon rundt møtet med eleven når det gjelder å gi klar beskjed til barnet hvis hun ikke klarer å håndtere denne situasjonen alene. Det blir heller ikke lovet noe som hun er usikker på om bli holdt (ibid). Eleven blir ikke presset til å fortelle hvordan familieforholdene er, det er kontaktlærer som viser hva som er blitt lagt merke til og sin oppfatning av hjemmesituasjonen. En viktig del kontaktlærer bør ha i minnet, er at det i mange tilfeller kan være lett å legge ord i munnen på eleven. Det er kanskje sjeldent det skjer, men det kan være mange barn som bare ønsker litt mer oppmerksomhet. Hvis dette er tilfelle, blir det enda mer viktig at skolen tar kontakt med foreldre før andre instanser trekkes inn. Men igjen kan det være at foreldre motsetter seg det barnet har bekreftet, da må kontaktlærer og skole bestemme seg for hvem som bør stoles på. En fremgangsmåte her er å jobbe mer i forhold til eleven, slik at hun får en dypere innsikt i hva som får eleven til å bekrefte hennes bekymring. Uansett er det viktig det som kontaktlærer gjør, vise at elevens atferd er sett og fortelle sin tolkning av situasjonen. Dessuten tror jeg denne kontaktlæreren er veldig sikker før denne samtalen med eleven blir gjennomført. Et annet viktig element i en slik samtale er at kontaktlærer ikke presser eleven for hardt. Gjøres dette, kan det resultere i at eleven stenger henne helt ute, noe som gjør at hun ikke kommer noen vei.

Kontaktlærer bruker en tegning som hjelp til å få elevene til å fortelle om sine følelser og erfaringer.

«Jeg er slik at jeg tegner mye, (...). Jeg bruker for eksempel noe jeg kaller for temperameter, alle vet om en temperaturmåler som er pluss og minus (...), men hvis du ser for deg en pluss- og minuskala så er null på midten (lager en tegning på bordet). Da tenker jeg når du er på plussgradene så er det et smilefjes, når du er på nullgradene så er du i midten og når du er her nede (peker på bordet) så er det ikke så greit. Men det her termometeret det er likt bestandig, men det termometeret som vi har det er ikke sånn, for du kan smile i klasserommet, du kan smile til mamma, du kan smile på trening, men inne i deg, det er det jeg er opptatt av, det kan være helt forskjellig. Tegn hvordan du tenker jeg ser deg i klasserommet og tegn hvordan du faktisk har det, tegn det. Og det klarer ungen veldig godt å gjøre. Så det er slike hjelpemidler jeg synes er gode å bruke. (...). det klarer alle å forholde seg til, og det er godt å si at jeg har faktisk denne masken. Jeg er mammas snille jente fordi da klarer mamma dagen, men er det jobben min egentlig, det får frem mye med enkle metoder tenker jeg.»

Informanten forteller om hvordan hun møter elever som vekker bekymring. Gjennom denne strategien får eleven mulighet til å vise konkret hvor på temperaturmåleren han eller hun er, slik at kontaktlæreren får muligheten til å spørre hvorfor. Kontaktlærer understreker at denne metoden er et godt redskap for elevene som har mye hengende på sine skuldre.

Metoden kontaktlærer benytter kan ses i sammenheng med Zippys venner (Voksne for barn, 2010). Der Zippys venner skal få elevene til å ordlegge følelsene sine, vil metoden med temperameter la elevene konkret vise gjennom en tegning hvordan følelsene er på de ulike plassene eleven befinner seg i løpet av dagen. Denne metoden er kanskje ikke like skremmende som det å faktisk sette ord på hvordan hjemmeforholdene er. Det kan godt hende at barnet føler mindre skam i forhold til at han eller hun ikke har «lekket» familiens hemmelighet fordi eleven faktisk ikke har sagt noe. Samtidig vil det være elever som denne metoden ikke fungerer så godt for, og da må kontaktlærer finne andre metoder for å få eleven til å åpne seg. Det vil være forskjellig fra elev til elev om hva som fungerer. Her har kontaktlærer funnet en metode som fungerer på mange, men jeg tror det også er viktig at kontaktlærer ikke kjører seg fast, slik at hvis eleven bare sier at alt er bra, så gir hun opp. Det er fortsatt viktig at kontaktlæreren ikke gir opp eleven, men det tror jeg heller ikke denne kontaktlæreren gjør.

Kontaktlæreren forteller hvordan hun gjennomfører den nødvendige samtalen med foreldre slik:

«Det er ofte slik at jeg kan tilby hyppigere samtaler med foreldre og elever. Og så er det slik at mødrene for eksempel hvis det er de det gjelder, da kan få et tilbud, «trenger du hjelp til noe?» Det er et godt spørsmål, «trenger du hjelp noe, er det noe vi kan hjelpe deg med for at ditt barn skal ha det bra, for at du skal ha det bra sammen med ditt barn, at dere skal klare denne skolegangen?» Og da er det mange foreldre som sier, «ja, jeg klarer ikke alt. Jeg hadde kanskje trengt avlastning, jeg hadde kanskje trengt å gå og snakke om noe». Også kan vi klare å knytte noen kontakter. Det er et veldig sånt skjørt og følsomt samarbeid, man må føle seg frem. Men veldig ofte så opplever jeg at når noen har tatt det skrittet så er de veldig takknemlige, at noen har faktisk sett det og kan hjelpe dem for de står oppe i noe de ikke kommer ut av selv. De må faktisk ha hjelp. (...).

Måten kontaktlærer samtaler med foreldre rundt en bekymring, er å begynne med om foreldre behøver hjelp når det gjelder barnet. Hun opplever at dette bryter isen slik at foreldre åpner seg litt i forhold til hva som kunne ha hjulpet deres situasjon. Når foreldrene først har åpnet seg, finner de sammen en løsning. Informanten karakteriserer dette som et veldig følsomt tema og at det er viktig å føle seg frem. Opplevelsene etter at denne barrieren er brutt er en lettelse for foreldre. Da har noen sett deres problemer og mulighetene for hjelp ser lysere ut. Det kan se ut som om selve rusproblemet ikke blir nevnt, men at begge har en forståelse om at det er det samtalen handler om.

Informanten bruker alternativ A (Tangen, 2007 og Ryen mfl., 2011) i første møte med foreldre. Samtalen går rolig for seg, begge parter får sagt sin side av saken og det samarbeides om hvordan oppfølgingen videre skal gå. Denne typen samtale er veldig delikat, derfor er det vanskelig å si på forhånd hvordan den kommer til å utarte seg. Derfor tror jeg det også er viktig at kontaktlæreren er innstilt på det verste tenkelige scenario. Det kommer veldig an på hvor rusavhengig foreldrene er og om de er påvirket. Hvis kontaktlærer har dokumentert mye på forhånd og er ryddig (Tangen, 2007 og Ryen mfl., 2011), kan det være med på å sette foreldrene litt på plass. Kontaktlæreren bør også være forbedret på reaksjoner fra foreldre, da tenker jeg på sinne, lettelse, voldelighet og utmattelse, når bekymring er tatt opp. Det kan virke negativt på samtalen hvis den ansatte blir satt ut av slike reaksjoner. Hvis det også er tilfelle at ingen av partene nevner selve rusproblemet, kan det også by på noen forvirringer, men jeg vil tro at når kontaktlærer legger frem ulik dokumentasjon, så vil begge parter havne på samme spor. Informanten forklarer videre sin samtale med foreldrene slik:

«Først så snakker jeg med dem selv, for de må jo ville selv. (...), så kan jeg spørre «ja hva tenker du vi skal gjøre da? For jeg vil veldig gjerne at barnet ditt skal klare dette halvåret her på skolen. Hva skal vi to gjøre da? Kan vi to gjøre noen avtale som gjør at det går an å få til? Og hvis du ikke klarer å følge denne avtalen er det greit at vi da sier nå må vi gå videre?» Og det er de fleste villige til da. Så ofte kjører jeg løpet alene en stund, for at de skal ha den tilliten. For ofte kommer de dit at de er klare, også går vi videre. Så jeg må gi dem en sjanse, for ofte så er det slik at når man er inne i rusen sin så har man ikke evnen til å se andre enn seg selv og sine egne problemer. Da er man faktisk ikke skikket til å være foreldre, men fra å være der til å få forståelsen av at man er der kan det være et stykke, og det stykke må kanskje jeg gå en god bit av. Fordi jeg må ha samtykke for å gå videre. Jeg kan selvfølgelig melde en bekymringsmelding til barnevernet, det har jeg gjort mange ganger, om familier, men da har jeg alltid ringt til familiene først og sagt det at nå kommer jeg til å gjøre det. Også må de bare være sinte, det er helt greit, men akkurat nå kan ikke jeg se på det her lenger. Nå har vi prøvd ganske mye og nå går det ikke, så går jeg videre. Og det er sånn at når du melder til barnevernet så vil barnevernet si at det er du som har meldt. Da synes jeg det er like reelt at jeg ringer først og sier at nå kommer jeg til å gjøre det, for nå har du hatt mange sjanser. Og du har vist meg at det gjør du ikke.»

Kontaktlærer forklarer at det blir gjennomført et samtale med foreldre som omhandler hva skolen og foreldrene kan gjøre for at barnet skal få det best mulig. Det blir inngått en avtale som går ut på at hvis foreldrene ikke gjør det de har sagt de skal gjøre, så går kontaktlærer videre i systemet. Samarbeidet går over tid og etter hvert blir foreldrene klare til å kontakte andre instanser. Informanten legger vekt på at foreldrene trenger tid til å innse sitt problem med rusmidler, derfor er hun villig til å hjelpe eleven og foreldrene på egenhånd frem til foreldrene er klare for å gi

samtykke. Hvis foreldrene ikke gjør sin del av avtalen og heller ikke klarer å se sitt problem, blir barnevernet kontaktet. Kontaktlærer opplyser foreldrene om dette og forklarer hvorfor dette blir gjort.

PP-rådgiver støtter kontaktlærer i forhold til at foreldre skal få tid til å ordne opp selv.

«Men foreldrene må jo også få lov til å ta tak i ting, men at en da må gjøre avtaler, følge opp og være sikker på at de tingene som man blir enige om skjer.»

Måten foreldrene blir møtt av kontaktlærer blir også tatt opp i Tangen (2007) og Ryen mfl., (2011). Det som er ulempen med en slik fremgangsmåte er at mye av ansvaret ligger på kontaktlærer, det kan være for godhjertet å la foreldrene innse sitt problem før samtykke blir gitt. Fordelen er at den tillitsfølelsen foreldrene får, gjør at behovet for å gjøre noe med problemet forsterkes. At det endelig er noen som tror på dem og ser dem, er ikke negativt for noen. Kontaktlærer går veldig langt når denne tilliten blir gitt, og gjennom sitatet ser en at den raskt trekkes tilbake hvis foreldrene ikke klarer å gjøre seg fortjent til den. Som PP-rådgiveren understreker, er det viktig at kontaktlærer hele tiden følger opp avtaler for å være sikker på at de blir gjennomført. Her får kontaktlærer et ekstra ansvar i tillegg til det opprinnelige arbeidet. Hvis kontaktlærer får hjelp fra andre slipper hun å gjøre alt alene, hennes primæroppgave er uansett å undervise elevene. Får kontaktlærer et samtykke av foreldrene tidlig i samarbeidet kan hun hjelpe foreldrene og eleven enda bedre fordi hun får tilgang til å diskutere saken med andre instanser. Her unngår kontaktlærer å gå videre til barnevernet, og hun står ikke alene med ansvaret for å få foreldrene på rett kjør. Det kan også hende foreldrene plutselig ikke er villige til å samarbeide, og nekter å samtykke. Det låser kontaktlæreren slik at innmelding til barnevernet skjer før det burde. Hvis hun hadde hatt samtykke, kunne det tverrfaglige samarbeidet hjulpet med løsninger kontaktlærer kunne benyttet for å bedre samarbeidet. Uansett viser informantene at hun takler den hårfine balansen når det gjelder å ta affære og ikke vente for lenge. Hun skaffer også et samtykke når foreldrene er klare. Jeg ville nok informert foreldre tidlig i samarbeidet om at hvis de skal få hjelpen de trenger, behøver jeg et samtykke for å gjøre situasjonen litt ryddigere hvis noe skulle gå galt. Nedenfor forteller kontaktlærer hvordan hennes erfaring hjelper henne i situasjoner med foreldre.

«Og så hvor eldre jeg blir jo mer jobber jeg med det her, jo mer direkte har jeg blitt. Jeg går aldri rundt grøten lenger, jeg skal være anerkjennende i samtalen, jeg skal ha som utgangspunkt at vi vil det beste for barnet begge to, men jeg går ikke rundt grøten, jeg spør rett ut. «Jeg tror det er slik at du strever med det her og her. Jeg ser at det går utover barnet ditt sånn og sånn, hva tenker du vi skal

gjøre med det?» Og de fleste foreldre synes egentlig det er greit. Det er sjeldent at foreldre blir rasende på deg da og forlater møtet, det har jeg faktisk ikke opplevd.»

Kontaktlæreren mener hun har blitt mer direkte med alderen fordi det jobbes mer med den nødvendige samtalen. Hun går det rett på sak på en anerkjennende måte, fordi begge har barnets beste som mål. Kontaktlæreren er ikke forsiktig med å spørre foreldre rett ut hvis en bekymring foreligger og prøver på bakgrunn av denne å få i gang en dialog rundt hva de sammen skal gjøre. Opplevelsen hun har med denne typen fremgangsmåte er at foreldre synes dette er realt.

Når kontaktlærer går frem på denne måten, har hun lagt merke til- og bør ha dokumentert en del bekymringsverdige hos eleven (Tangen, 2007 og Ryen mfl., 2011). Hvis hun ikke har dokumentert hva som er bekymringene, blir samarbeidet heller ikke tatt seriøst av foreldrene. Det at kontaktlærer er såpass direkte, er kanskje akkurat det disse foreldrene trenger. Da vet begge parter hva det er snakk om og det oppstår heller ingen misforståelser. Det er mange årsaker til at foreldre synes denne metoden er grei. En kan være fordi at alle andre bare overser deres problem i stede for å si det som det er. Endelig er det noen som erkjenner problemet deres og åpner øynene deres. Informanten var veldig opptatt av å være anerkjennende når det gjelder disse foreldrene, og det kan være derfor foreldre synes denne metoden er helt rimelig. Jeg tror dette handler mye om å greie å lese personene man må ha en slik samtale med. Om dette er foreldre som takler konfrontasjoner eller ikke. Kontaktlæreren kan gjøre mye galt ved å være direkte med personer som ikke tåler det. Et hendelsesforløp kan være at foreldrene kan la frustrasjonen de følte på under samtalen, gå ut over egne barn. Når et slik utfall kan forekomme bør den ansatte som tar denne samtalen overveie hvor direkte han eller hun bør være. Nedenfor gir kontaktlærer råd rundt hva andre ansatte kan gjøre hvis man er usikker på samtalen med foreldre.

«Det tenker jeg er (et) godt råd. For alle lærere som føler seg usikker på dette her tenker jeg bør ta med seg noen på samtalen, det har du nemlig mulighet for. Det kan også forelderen, jeg kan si «jeg kommer til å ta opp noen vanskelig ting med deg denne gangen, hvis du vil ha med deg noen, så gjør det, det har du lov til». Og det hender at noen gjør. Noen har hatt med seg en god venninne, noen har hatt med seg helsestasjon, for de kjenner meg enda bedre, ikke sant. Og jeg tenker det er, det er en støtte i en slik samtale. Jeg tenker det er ikke lett å ta de samtalene, men jo mer erfaren du blir som lærer så må du gjøre noen valg. Vil jeg velge å se det eller vil jeg velge å overse det. Og vil jeg velge å se det så må jeg faktisk gjøre noe med det, for det er jeg faktisk pliktig til å gjøre.»

Rådet kontaktlæreren trekker frem for personer som ikke har vært i gjennom den nødvendige samtalen, er å ha med seg en kollega. Hun legger også vekt på at det er viktig å opplyse foreldrene om at denne samtalen kommer til å handle om noe vanskelig, derfor er det mulighet for å ta med seg en bekjent. Kontaktlæreren understreker til slutt at alle som er utdannet lærere med tida blir mer erfarne og må ta slike vanskelige avgjørelser i forhold til å velge å se disse barna eller å overse dem. Hun velger å se dem og å gjøre noe med dem.

Rådet om å ta med seg en kollega tar Tangen (2007) og Ryen mfl., (2011) opp i sine handlingsveiledninger. Det denne veilederen ikke tar opp, er at foreldre kan få muligheten til å ta med seg noen som kan støtte dem. Foreldre føler sikkert like mye på at en slik samtale er like ubehagelig som den ansatte. Når begge da får mulighet til å ha med seg en bekjent, har begge en person som støtter. Det at kontaktlærer gjør foreldrene oppmerksomme på at samtalen dem i mellom skal handle om noe som er vanskelig kan det gå flere veier. Her er muligheten for at foreldrene velger å ikke møte på denne samtalen eller eventuelt har planlagt hva de skal si. Noe som kan være vanskelig der foreldre har noe å skjule, er at de unngår så mye kontakt med skolen som mulig. Skjer dette, kan skolen bare gjøre en ting, melde det videre. Det å ha kontakt med skolen er en del av foreldrenes oppfølging av barnet. Møte på utviklingsamtaler for at eleven skal gjøre det best mulig, trives best mulig og få sagt sine opplevelser av barnet i skolen. Når kontaktlærer gir rom for at foreldrene kan ha med seg en bekjent, er dette med på å minske frykten. Hvis kontaktlærer ikke velger å fortelle foreldre hva møtet skal handle om, kan det være mange foreldre føle at kontaktlærer ikke er ærlig med dem, som igjen kan føre til at de velger å være uærlige tilbake.

Helsesøster forklarer hvorfor hun tror mange unngår å melde fra om bekymringer.

«Så har man litt lett for å forklare ting ikke sant. Årsaksforklare at det jaja men det, også tror jeg at det, eller min personlige mening da er at kontaktlærer og skole bør bli litt flinkere på å dokumentere. Har de sett ting eller det de har observert, har de tatt opp ting med foreldrene, når gjorde de det? for å kunne gå litt tilbake hvis det viser seg at dette ikke blir noe bedre da. Fordi de glemmer og de har mange barn de skal ta hånd om, men det også bli litt mer systematisk på det i forhold til å notere seg ting ned er jo også viktig i forhold til å ta opp på utviklingsamtaler som de har med foreldrene. For skriver de det ikke ned så regner jeg med det at de sikkert ikke er annerledes enn det jeg er, man glemmer fort ikke sant. Når var det, var det forrige uke, er det hver uke, hvor mange ganger er det i løpet av denne måneden her, er det hver mandag er det, ja du ser lettere et mønster. Jeg tror du, det blir tydeligere for deg at du må handle hvis du har skrevet noe ned. Det her hvertfall min erfaring at det er mange ganger jeg har tenkt at nei ojj da blir det veldig tydelig for meg at ojj nå må jeg hvertfall gripe inn her eller i, ja gjøre andre tiltak (...).»

Helsesøster tar opp hvordan mange som arbeider med barn har for lett for å årsaksforklare hvorfor barn reagerer slik som de gjør. Hun mener skolen og kontaktlærer bør bli flinkere til å dokumentere det de ser og gjør i forhold til foreldre og barn. Det blir presisert at det er alt for lett å glemme viktige elementer, men at det har blitt bedre. Helsesøster legger vekt på at bekymringen blir tydeligere hvis den blir skrevet ned på papiret, da ser man det svart på hvitt og det er lettere å sette i gang tiltak.

Akkurat dette sitatet er med på å forklare en av grunnene til at mange barn ikke får den hjelpen de behøver. Det informantene sier kan ses i sammenheng med det Tangen (2007) legger vekt på; at det tar for lang tid før man erkjenner at barnet lever i et turbulent familiemiljø knyttet til alkohol. Dokumentasjonen handler om å skrive ned atferden til eleven, typiske reaksjoner, notere ned glemte lekser og lignende. Hvis skolens ansatte hele tiden skal årsaksforklare atferden til eleven, får en heller aldri vite grunnen til at eleven reagerer slik som han eller hun gjør. Det blir bare en årsaksforklaring slik at den ansatte skal slippe å gå videre. Helsesøster tar opp noe som jeg tror kan være nyttig for alle som arbeider med barn; når en har notert noe ned, blir også bekymringen tydeligere. Da trenger den ansatte ikke å gå lenger enn at man tar en prat med barnet. På den måten får den ansatte bekreftet eller avkreftet denne bekymringen. Så kan det være greit å vite hvor mye man skal dokumentere før denne samtalen skal gjennomføres. Her må nok den ansatte bestemme seg på forhånd hvor langt tid en skal vente og rektor bør som tidligere nevnt, være tydelig på når denne samtalen bør skje.

5.2.1 Oppsummering

Denne kategorien tar opp prosessen fra en bekymring til en handling. Rektor hjelper til med veiledning av skolens ansatte. Det blir gått nøye gjennom selve bekymringen, hvor viktig det er å dokumentere og hvordan skolen går videre. Helsesøster legger vekt på foreldrenes samtykke, skolen har ikke lov til å diskutere saken med all informasjon hvis ikke samtykke foreligger. Det skolen eventuelt kan gjøre, er å drøfte saken anonymt. Kontaktlæreren forteller om at det bør foreligge en viss sikkerhet før foreldrene og eventuelt eleven, får vite om bekymringen. Kontaktlæreren understreker nødvendigheten av å trå varsomt og være sikker på hva hun kan love og ikke, under den vanskelige samtalen med eleven. Et viktig redskap for å få barnet til å åpne seg, er bruken av tegning. Når det gjelder foreldre og den nødvendige samtalen prøver kontaktlærer å samarbeide mest mulig med foreldrene, gi dem tillit og tid til å ordne opp, men denne informantene er forsiktig med å gi alt for lang tid. PP-rådgiver støtter at foreldre får tid til å ordne opp. Kontaktlærer er veldig

direkte med foreldrene, av den grunn at begge parter skal hjelpe eleven. Et relevant tips denne informanten kom med, var å ha med seg en kollega i starten slik at en blir mer komfortabel med å ha de nødvendige samtalene med foreldre. Til slutt forteller helsesøster om viktigheten rundt dokumentasjon, at den er relevant for andre instanser, selve samtalen med foreldre og den er viktig for at en skal kunne se svart på hvitt sine egne bekymringer.

5.3 Rus er vanskelig å prate om

Når flesteparten har et forhold til alkohol, blir det vanskelig å skulle fortelle andre at de kanskje har et problem (jf. kapittel 3.1). I denne delen forteller mine informanter sitt syn på hvorfor det blir et problem.

Rektor beskriver hvorfor skolen er forsiktig med å ta opp tema rus på foreldremøter.

«Det er bare ikke, altså litt det her med at det er ikke så stuerent å snakke om, merkelig nok for det er stuerent å snakke om alt annet, ikke sant? Men det ene glass rødvin som blir til tre liter det er mindre stuerent.»

Rektor beskriver her hvorfor det kan være vanskelig å snakke med foreldre om rus. Hun legger vekt på at det er lettere å prate om andre ting, men når det kommer til rus så er det mindre akseptert.

Kontaktlærer støtter opp rektor med hvorfor skolen er forsiktig med å ta opp temaet rus.

«De fleste synes det er lett å snakke om det som går på på stoffavhengighet, men det jo ikke det som ofte er det største rusproblemet, det største rusproblemet vi har er jo alkohol slik som jeg ser det. Og det er noe alle bruker, det er noe alle har et forhold til, derfor er det så vanskelig å blande seg opp i andres forhold til rus. Det tror jeg handler mest om det. Så jeg tror ikke vi sier så fryktelig mye utad om dette.»

Kontaktlærer forteller om at det er lettere å prate om stoffavhengighet enn alkohol. Årsaken til at hun ser det som vanskelig er fordi alle har et forhold til det. Noe som gjør det vanskelig å blande seg opp i. Derfor er skolen forsiktige med å ta opp temaet rus knyttet til bruk av alkohol.

Rektor og kontaktlærer forteller noe som samsvarer med det Skretting og Storvoll (2011) viser; at en stor del av Norges befolkning har et forhold til alkohol. Mange nyter alkohol til en god middag eller i godt selskap. Derfor kan mange føle at de ikke kan komme å si til andre; at du er tydeligvis en alkoholiker. Det kan godt hende man nyter like mye alkohol som den man selv mener er alkoholiker. Og hvilken rett har man da til å sette grensen hva som er alkoholiker og ikke? Her

kommer DSM-IVs kriterier på hva som karakteriserer en misbruker (jf. kapittel 2.1). Alkoholen virker forskjellig inn på oss mennesker, noen kan drikke flere enheter, mens andre tåler bare en eller to. Hvis personen drikker litt over lengre perioder vil også toleransen gjøre at den trenger mer alkohol neste gang. Nøytraliseringsmekanismen vil også gjøre at du ikke vil oppleves som overstadig full fordi alkoholen forsvinner raskere (Dukert, 2008). Når dette skjer, vil det være vanskelig å karakterisere en person som full, noe som kan gjøre det enda vanskeligere å vurdere om personen har et problem eller ikke. Mange av oss er veldig forsiktige med å prate om hvordan andres forhold til alkohol kan være, en ønsker ikke å krenke privatlivet til folk (Hansen, 2001), spesielt hvis man skal ha et forhold til dem over en lengre periode. Det er viktig å nevne at skolen ikke skal gi foreldrene en diagnose når det gjelder alkoholisme. Skolen skal se om det er grunn til å tro at foreldrene svikter når det gjelder å ta vare på barnet. Uansett om dette er skolens jobb, er det vanskelig å ta opp dette temaet med foreldre. Og selv om skolen føler at det er vanskelig å blande seg opp i andres forhold til rus, så tror jeg det uansett er viktig å la foreldrene reflektere over sitt alkoholbruk i forhold til barna. Det handler ikke bare om hvor mye alkohol man får i seg, det handler også om hvordan personens rus går utover andre (NOU, 2003). Helsestasjonen i denne kommunen prøver å få foreldre til å reflektere over dette:

«Og hvis man lykkes med å få en mor og en far til å komme hjem og si «du det hadde jeg ikke tenkt på, hvordan er det vi drikker når vi har ungene til stede?». Så det er jo det helsestasjonen kan gjøre når de har det tilbudet til alle. For du finner ikke ut hvem det er, nei det gjør vi ikke, hvis ikke man sier noe om det selv, men du kan i hvertfall få i gang noen refleksjoner om hvordan er det vi ser på dette i vår familie, og kanskje foreldrene ser veldig ulikt på det også. Far eller mor blir alltid dritings ikke sant. Er det så veldig smart når ungene er tilstede?»

Helsesøster sier at de tar opp rus med alle som er inne med sine barn. Helsestasjonen prøver å få foreldre til å reflektere over sitt forhold til alkohol når barna er tilstede. Det kommer også frem at foreldre kanskje har ulikt syn på akkurat dette.

Helsestasjonen tar opp dette med alle foreldre. Som vist tidligere, ser rektor og kontaktlærer på dette som vanskelig. Måten helsesøster legger det frem, gjør at hun ikke krenker noens privatliv og hun unngår et dårlig forhold til foreldrene og personlige konfrontasjoner. Hvis man med hvert kull har et foreldremøte som får foreldrene til å reflektere over sitt eget bruk, kan det kanskje hjelpe noen elever. Men igjen så kan man stille seg spørsmålene som rektor gjorde:

«Så der det spørsmål, hvor mange vil komme? Vil de komme bare de som er så trygge i seg selv at de tørr å komme for at det er nyttig å komme på, vil de komme de som vanligvis kommer på foreldremøter, vil de komme det som trenger det, det vet vi ikke selvfølgelig (...))»

Rektor er kritisk til hvor mange foreldre som vil komme på et foreldremøte som skal handle om alkohol.

Det er ikke sikkert skolen når fram til alle foreldre. Spesielt vanskelig er det nok å nå de foreldrene som trenger det mest. Da tenker jeg at skolen kan ikke hjelpe barna til disse foreldrene ved å ha et slikt møte. Men skolen kan hjelpe de barna som har foreldre som har et «normalt» forhold til alkoholen, slik at disse slipper å sitte igjen med uhyggelige opplevelser. Skal skolen hjelpe barna som har foreldre med rusproblemer, så må de ansatte kanskje ta det skrittet å krenke privatlivet deres i form av den nødvendige samtalen.

Rektor viser at tiden kanskje er inne for å ha et foreldremøte med informasjon rundt barns opplevelser av voksnes bruk av alkohol.

«(...) men det er kanskje på tide at vi hadde hatt et foreldre(møte), kanskje et kommunalt foreldretvalg kunne tatt det opp og sett om vi kunne gjort det. Eller vi kunne selvfølgelig gjort det her».

5.3.1 Oppsummering

Både rektor og kontaktlærer opplever det som vanskelig å prate med foreldrene om rus. Dette fordi de fleste har et forhold til alkoholen og fordi foreldre kan oppleve det krenkende at noen andre skal fortelle dem om deres alkoholforbruk. Det bør nødvendigvis ikke gå direkte på dem man mistenker har et alkoholproblem, men skolen kan gjøre som helsestasjonen å ta det opp med alle foreldre. Hvis skolen gjør det, har den ingen garanti for at foreldre møter eller velger å reflektere over det. Men noen vil ta til det til seg. Det skolen bør gjøre med de foreldrene man mistenker har et problem, er å ta i bruk den nødvendig samtalen.

5.4 Tiltak fra skolens side

For at skolen skal kunne hjelpe elever som lever i familier med rusproblematikk, er det viktig at det stadig arbeides med deres kompetanse. Hvordan skolen arbeider for å opplyse om voksnes bruk av rusmidler og tilrettelegger for elever som har det vanskelig hjemme, er en viktig del av arbeidet. Nedenfor kommer jeg inn på hva informantene mine ser på som relevant når det gjelder hva skolen kan gjøre.

Rektor forteller hvordan skolen hjelper til for at elever med rusavhengige foreldre ikke skal skille seg ut.

«Også har vi noen barn som bor hjemme hvor vi vet at det er rus hjemme, og det er klart at den dagen de barna kommer og ikke har med seg niste, så finner vi knekkebrød. Når vi vet noe om det, vi vet nok ikke noe om alle, men det er klart vi finner det knekkebrødet, eller vi finner den boken eller vi kopierer, altså vi er rause på den leksen som da ikke er gjort. For det er klart det er ikke unger som er ansvar for det her. Så de vi vet om, men vi vet nok ikke alt, men det vi vet om tar vi med oss og alle vet ikke alt om alle heller og det tenker jeg er greit, på en så stor skole som dette så tenker jeg at det er greit. (...), men hvis du glemmer den hele uka så kan det hende at vi sier noe om det, men det er litt forskjellig med de som bor i et rushjem på en måte.»

Rektor forteller hvordan skolen hjelper til når det er bekreftet at foreldre har problemer med rus. For at eleven ikke skal skille seg ut blir de synlige skillene dekket over. Dette fordi alle ikke behøver å vite om hva som foregår i denne elevens familie. Det kommer også frem av dette sitatet at skolen tar tak hvis dette skjer over lengre tid.

Når skolen vet om forholdene hjemme og hjelper til der foreldrene svikter, kan barnet fokusere på å være barn (Christensen, 1994). Disse barna tar på seg foreldrenes ansvar uansett om det er en nykter mor eller far tilstede (Hansen, 2001). Da er det lett å sette sine egne behov til side. Når eleven da kommer på skolen og legger merke til at matpakken, leksen eller boken er glemt, vil skammen over familien komme (Hansen, 2001). Det at skolen hjelper til ved å komme til unnsetning med matpakke, bøker og unngår å lage et stort nummer ut av den uferdige leksen, gjør at skammen elevene opplever reduseres. Det er nok ikke sikkert den blir helt vekk, men det forhindrer hvertfall at medelever gjør noe ut av det. Noe som kan være lurt å reflektere rundt, er hvordan de andre elevene reagerer på at en elev slipper unna leksen. Hvordan skal kontaktlærer da rettferdiggjøre dette uten å fortelle om hjemmeforholdene til eleven? Dette er nok en situasjon der kontaktlærer må trå varsomt. En mulighet er at kontaktlærer og den eleven det gjelder lager en avtale om at hvis leksen ikke er gjort, forteller eleven dette før den høres. Hvis denne eleven aldri får gjort leksene, må kontaktlærer finne ut hvorfor dette er tilfellet slik at familiens rusproblemer ikke alltid blir en unnskyldning for eleven. Kontaktlærer kan kanskje hjelpe eleven etter skoletid med leksene slik at disse blir gjort før eleven reiser hjem. Da blir ikke leksene et ekstra problem eleven må forholde seg til.

Kontaktlærer viser her hvordan skolen vektlegger å fortelle elevene om voksnes bruk av rusmidler.

«Det tror jeg er nokså fraværende, fordi det er så følsomt og betent. Så jeg tror kanskje ikke skolen er den første som snakker med barnet om det. Det kan nok være at kontaktlæreren på elevsamtalen toucher innpå det, men jeg tviler på at en snakker så veldig mye om det. (...). Og da tror jeg mange vegrer seg for å snakke om det, det er noe man tenker er i privatsfæren. Hvis man snakker med elevene da, så snakker man mer på det: «hvis du har det vanskelig hjemme nå», ikke akkurat om rusproblemene, «men hvis du har det vanskelig hjemme så kom til meg, snakk med meg. Da jeg kan være en voksen for deg nå, hvis du trenger det». Så det er mer på det nivået jeg tenker at kanskje skolens lærere er.»

Kontaktlærer viser her at det ikke alltid er like greit å snakke med barna om rus. Sitatet handler ikke om rus i forhold til læreplanen, men at skolen er forsiktige med å prate om foreldres bruk av alkohol til elevene. Kontaktlæreren mener at hun trår over en grense når hun går direkte inn på foreldres bruk av alkohol. Hun ser det heller som hensiktsmessig å spørre den eleven det gjelder om det er vanskelig i hjemmet og gir en mulighet til å ta kontakt hvis eleven har det vanskelig.

Gjennom dette sitatet viser kontaktlærer hvordan man kan nærme seg en bekymringsfull magefølelse. Kontaktlæreren går varsomt frem, akkurat som Hansen (2001) ser på som viktig (jf. Kapittel 3.3). Informanten går ikke direkte inn på om det er foreldrenes rus som er problemet, men viser sin tilstedeværelse. Når hun velger å være forsiktig med å fortelle elevene om voksnes forhold til alkohol, blir fokuset heller rettet mot å vise at elevene har mulighet for å prate om dette hvis det er behov. Her rettferdiggjøres valget der man unnlater å fortelle alle barn om voksnes forhold til alkohol, fordi det er ikke sikkert alle barn har behovet for å vite dette. Som SIRUS viser (jf. kapittel 3.0) er alkohol veldig utbredt. Derfor kan det være hensiktsmessig å fortelle alle elevene om voksens forhold til alkohol og at det er mange barn som ikke har det så bra når foreldrene drikker. Hvis kontaktlærer har med dette i undervisningen og i tillegg tar med det hun sa om muligheten til å prate med henne, blir ikke fokuset rettet mot en enkelt elev. Her får da eleven(e) mulighet til å ta kontakt med kontaktlæreren på eget initiativ og frykten blir mindre for at venner får kjennskap til foreldrenes misbruk (Hansen, 2001). Noe annet som kan være en fordel ved å opplyse hele klassen om voksnes forhold til alkohol, er at det kan bli lettere for resten av klassen å fortelle kontaktlærer om dårlige opplevelser som kan inntreffe. Klassen får en åpen dialog rundt dette emnet, noe som kan føre til at alle elevene åpner seg.

Svar på om hvordan kontaktlærer legger vekt på å fortelle barn om foreldrenes rus er slik:

«Det gjør vi fordi at en stor del av læreverkene våre tar jo opp dette, og også det Zippyprogrammet som vi har. (...). Det er viktig tror jeg for ungene skal føle at de er ikke alene, det kan være mange om har det som meg. Og det tror jeg er en kjempe støtte for de. Så vi gjør jo det i programmene vi følger, slik som Zippy og i de lærebøkene vi har, det gjør vi.»

Fordi læreverkene tar opp rus, kan kontaktlærer gjennom undervisningen nærme seg hvordan alkohol påvirker personene som nyter det. Kontaktlærer tar også opp at skolen benytter programmet Zippy slik at elevene blir bedre til å prate om følelser.

Kontaktlærer viser at skolen med bakgrunn i læreverket tar opp de ulike rusmidlene (Utdanningsdirektoratet, 2006). Skolen skal bare gi elevene innsikt i helseskadene rusmidlene fører med seg (ibid.), for mange elever er det ikke sikkert dette er nok. De elevene som bor i hjem fylt med rus, trenger mer informasjon om dette temaet. For eksempel ved at kontaktlærer ikke bare fokuserer på det som står i læreplanen, men også bruker litt tid på å fortelle om at mange barn kan ha foreldre som ruser seg og gir hele klassen tips hvem de kan ta kontakt med, det være seg skolens ansatte, helsesøster eller andre familiemedlemmer. Dette kan gi elevene en følelse av at de ikke er alene i denne situasjonen og bidra til at de kan få vite mer om hva de kan gjøre for å hjelpe foreldrene. Kanskje de også får høre hva resten av klassen synes om akkurat dette, slik at det blir tryggere å prate om. Kontaktlærer forteller også at skolen benytter programmet Zippys venner (Voksne for barn, 2010). Dette er med på å få elevene til å prate om vonde følelser. Når elevene lærer dette, har de forutsetninger for å sette ord på hva de opplever som vanskelig. Det at elevene blir flinke til dette på et tidlig tidspunkt, gjør at skolens ansatte tidligere kan få informasjon hvis foreldre skulle ha problemer med rusmidler. Hvis elevene hører om de andre i klassens følelser og problemer, kan det også være lettere å prate med disse, slik at familiens rusproblemer ikke blir holdt hemmelig, som Hansen (2001) tar opp (jf. kapittel 3.2.2).

Helsesøster understreker også fordelene ved å bruke Zippyprogrammet i skolen.

«Jeg synes det at de jobber med noe som heter Zippy som er et program for det å snakke om følelser, det å ta opp ting, det er også med på å få elevene til å sette ord på vanskelige ting. Og kanskje at de tar opp ting hjemme ja, og få i gang hva skal jeg si da, refleksjoner og ta opp temaer som ikke gjør det noe vanskeligere synes jeg med de vanskelige temaene som dette her (...), sette ord på vanskelige følelser og si hvordan man egentlig har det. Kanskje kan vanskelige hjemmeforhold knyttet til det med rus også lettere bli uttrykt når man har den grunnbiten med at det er vanlig at vi snakker om slike ting hvis man er trist og lei seg. Så kan man si hva det er for noe.»

Rektor forteller om kompetanseheving av de ansatte.

«Ja vi har jo jobbet med den handlingsveilederen og noen har vært på kurs, også vet alle om den på skolen. Så har jeg hatt den opp i personalmøte og vi har også hatt et møte med alle ansatte hvor både PPT og barnevernet og helse har vært og informert. De har også vært og informert om den vanskelig samtalen. Hvis vi er bekymret om det er rus, så skal vi sann sett være skolert til å kunne ta den. Det er det ikke sikkert vi er, men vi har noen verktøy for å kunne gjøre det og for å kunne ta opp det med rus.»

Her forteller rektor at skolen har arbeidet med en handlingsveileder i forhold til hva de ansatte skal gjøre når de mistenker at et barn har rusavhengige foreldre. Skolen har også kurset alle de ansatte i bruken av denne. PPT og barnevern har informert de ansatte om hvordan hver enkelt kan ta opp eventuelle mistanker med barna. Rektor mener at skolens ansatte vet hvordan de skal gå frem, men det er usikkert om den vanskelige samtalen blir gjennomført av alle. Hun mener hvertfall at skolens ansatte har retningslinjer de kan ta i bruk.

Denne skolen har et godt utgangspunkt for å hjelpe barn av rusavhengige. Kursingen og møtene skolen har med PPT og barnevern, gjør at de ansatte lettere plukker opp tegnene elevene fra rusrelaterte hjem viser (Mortensen i Hansen, 2001), (jf. kapittel 3.2). Når skolens ansatte vet om disse tegnene og kobler disse med at foreldre kan være rusavhengige, blir det også lettere å ta kontakt med eleven og foreldrene (Hansen, 1997). De ansatte vet også gjennom denne kompetansehevingen hvordan de skal møte eleven når en dårlig magefølelse oppstår. Noe som gjør at denne samtalen forekommer oftere enn hvis skolen ikke hadde fokusert på det. Rektor viser sin forståelse rundt at det er ikke sikkert alle ansatte benytter seg av det de har lært, men at skolen i hvertfall har fokusert på det. For å få flere ansatte til å bruke denne kompetansen ytterligere, kan skolen dokumentere bruken eller hjelpe de ansatte til å huske på viktigheten av dette arbeidet. Det viktigste er uansett at disse elevene blir oppdaget og at skolen hjelper barnet og familien. Det synes jeg skolen prøver å få til på en god måte gjennom å informere alle skolens ansatte.

5.4.1 Oppsummering

Dette avsnittet handler om hvilke tiltak skolen bruker for å hjelpe barn av rusavhengige. Skolens fokus har vært å øke kompetansen til de ansatte i forhold til hvordan de kan møte foreldre og elever når en mistanke om rus i familien oppstår. Kontaktlærer er opptatt av å vise at det er muligheter for elevene å prate på tomannshånd hvis det er problemer i familien, i stede for å ta opp foreldres

forhold til rusmidler i plenum. Det at temaet rus gjennomgås i to av trinnene på grunnskolen, gjør at det blir naturlig å ta det opp der. For de elevene som har foreldre som ruser seg, kan det være hensiktsmessig å fortelle om at det finnes mange barn som opplever dette slik at ensomheten minskes. Programmet Zippys venner benyttes av skolen slik at alle elevene kan bli flinkere til å ta vare på hverandre og fortelle om vanskelige og vonde følelser.

5.5 Tverrfaglig samarbeid

Hvordan de ulike instansene arbeider sammen kan ha mye å si for hvordan skolen kan hjelpe barn av rusavhengige. Gjennom et slikt samarbeid får skolens ansatte anledning til å diskutere hvordan de bør gå frem og de andre instansene kan gi dem tips og råd. Ved å ha et slikt samarbeid tilgjengelig, vil andre instansers synsvinkler komme til uttrykk og den ansatte får mulighet til å «luften» sin bekymring. Jeg vil nå legge frem erfaringene mine informanter har når det gjelder det tverrfaglige samarbeidet.

Her forteller rektor om sin erfaring.

«Vi har godt tverrfaglig samarbeid i kommunen. Vi har månedlige kontaktmøter med PPT og helse på skolene, også har vi barnevernet inne fire ganger i året, hvor vi har kvartalsvise møter med de. Så vi har mye samarbeid rundt rundt ulike temaer (...), men vi har vel ikke hatt direkte samarbeid på hvem som gjør hva, selv om vi vet jo det at er unger som bor i en rusfamilie, men det er klart at vi kan koble de mot en familieveileder, vi kan koble de mot en helsesøster til samtaler, vi kan også koble mot barnevern hvis de tenker at det er der det er, så det kan vi gjøre, men vi har ikke diskutert på generelt grunnlag, det har vi ikke gjort.»

Rektor forteller om et gjennomgående godt samarbeid etatene i mellom. De møtes relativt ofte hvor de diskuterer ulike saker. Det blir også sagt at de ansatte i skolen vet hvem de skal henvende seg til når de tror et barn har en familie med rusproblemer, men at det ikke finnes noe rutine på det. Man har heller ikke diskutert hvordan man tverrfaglig skal samarbeide når det gjelder disse barna.

Det kommer frem at kommunen er flink til å opprettholde møtene mellom etatene som jobber rundt barn. Det viser at kommunen har et reflektert forhold til at de ansatte ikke kan jobbe hver for seg, men det må samarbeides (Nordahl, 2009). Dette gjør at barnas beste blir ivaretatt fordi deltakerne har muligheten til å fortelle og få tilbakemelding på det de trenger hjelp til. Samtidig viser det seg at rutine innenfor arbeidet med barn av rusavhengige ikke er helt innarbeidet. Dette kan ha noe med

at kommunen nylig har satt i gang kompetanseheving på dette området og fortsatt arbeider med å bli bedre.

PP-rådgiver sitt syn på det tverrfaglige samarbeidet.

«Jeg synes det er positivt og jeg ser det at på de skolene der vi får kontinuitet i arbeidet, slik at det blir samme personer som er med i det tverrfaglige arbeidet gjør at vi blir bedre kjent med hverandre, bedre kjent med hverandres arbeidsområde og lovverk. Det gjør at vi får til bedre samarbeid etter hvert, blir tryggere på hverandre og ser hvordan vi kan bruke hverandre.»

PP-rådgiver forteller om flere fordeler ved et tverrfaglig samarbeid. At det er de har samme personer å forholde seg til når etatene møtes. Hun ser det som relevant at de får innblikk i hvordan etatene arbeider og hvilke lovverk man har å forholde seg til. PP-rådgiveren mener dette gjør samarbeidet bedre, at de blir tryggere på hverandre og ser hvordan de kan samarbeide.

PP-rådgiveren trekker frem viktigheten av å møte de samme personene hver gang. Dette gjør at man har muligheten til å bli kjent, få bedre innblikk i deres måte å tilnærme seg problematikken på og få kjennskap til hverandres lovverk. Dette er helt sentralt for et godt tverrfaglig samarbeid (Nordahl, 2009). Hvis man hvert eneste møte skal bli kjent med nye personer får man kjennskap til mange innenfor hver etat, men det er ikke sikkert hver enkelt kommer til å bruke dette samarbeidet nettopp fordi man ikke har noen faste personer å forholde seg til. Det at kommunen satser på at det er de samme personene som skal møtes, viser at de forstår hensikten med et tverrfaglig samarbeid og tar hensyn til de personene som skal samarbeide. Når skolen også som nevnt overfor, får med barnevern, helsestasjon og PPT på sine personalmøter, viser rektor at hun legger tilrette for at skolens ansatte skal få et forhold til de andre instansene.

Helsesøster kommenterer det tverrfaglige samarbeidet i kommunen på denne måten.

«Det som vi må fortsette med det er å hele tiden, hva skal jeg si, etterspørre hvordan man bruker det, gjør instansene det vi sier at de skal gjøre. Fordi jeg ser etter så mange år at det fortsatt er litt tilfeldig i forhold til; noen kontaktlærere tar ting opp med en gang, andre er ikke så flinke til å ta opp bekymringene sine (...), jeg synes jobbingen er bra, grunnmuren ligger der, men det er viktig at, det hjelper ikke med gode rutiner hvis man ikke hele tiden jobber med dem.»

Helsesøster forteller om viktigheten rundt evaluering av samarbeidet. Hun mener det er viktig at deltakerne stadig ser på rutinene når det gjelder arbeidet rundt disse barna slik at instansene gjør sitt arbeid. Det kommer også frem her at arbeidet er bra, men at man ikke kan stoppe opp arbeidet.

Et samarbeid vil aldri bli fullkomment, ulik praksis i forhold til et spesielt arbeid vil alltid være til stede. Men selv om de foreligger et godt utgangspunkt, så kan man ikke stoppe opp med det. Hvis hver instans hele tiden presser på med sin praksis og ikke er villig til å endre seg, hva er da hensikten med et slikt samarbeid? Det er ikke mulig at én instans gjør alt alene (Nordahl, 2009), det er mulig at man må gjøre noe alene, men det er alltid positivt å få innspill fra andre personer som jobber med noe av det samme. Spesielt når det gjelder barn. Hvis man hele tiden skal gjennomføre sin egen praksis og ikke har rom for andres mening går det som oftest ut over de svakeste i samfunnet. Her må yrkesgruppene i dette samarbeide avklare hva de vil ha ut av denne typen arbeid, slik at alle har et felles mål (NOU 2009:18). Det som helsesøster tar opp viser at i hvertfall denne instansen har et reflektert forhold til hvordan samarbeidet rundt barn av rusavhengige kan bli bedre. Denne personen viser forståelse for at selv om grunnlaget er til stede så kan det ikke stoppe der, man må hele tiden samarbeide. Hvis alle instansene har denne tankegangen, tror jeg det tverrfaglige samarbeidet kan bli slik det var ment til å være.

Erfaringen kontaktlærer har når det kommer til dette arbeidet.

«Selv så har jeg veldig god erfaring med det, det synes jeg. Vi har kommet veldig langt fra jeg har jobbet som lærer til nå på å tenke tverrfaglig samarbeid. Det som er mest frustrerende tror jeg er at mange etater jobber ut i fra behovet du skal ikke vite og da er det litt vanskelig for kontaktlæreren. Kontaktlæreren har satt i gang en kjempe kjedereaksjon også skal han plutselig ikke få noe innspill på hvilke tiltak er satt i gang, for det har jeg ikke noe rett på å vite (...). For det er også sånn at jeg som melder da kan ha behov for å vite har de gjort noe? Har det gått bra! Har det kommet i gang noen tiltak her? Jeg ser ikke noe endring i klasserommet, men har det skjedd noe? Og da har jeg ikke lov til å få vite kanskje. (...) vi leverer alle mulige bekymringer og tanker og hvordan eleven er og hvordan det oppfører seg, vi får stadig forespørsler fra barnevernet om å skrive mer om en eller annen elev som noen har meldt opp. Hvordan vi føler foreldresamarbeidet er, vi leverer fra oss ufattelig mye informasjon, men det er en stengt dør tilbake. Og det, jeg sier ikke at jeg vil vite alt, det er ikke det jeg sier, men jeg vil vite om det er satt i gang noe rundt det barnet som jeg har i klassen min. Slik at jeg kan støtte opp på best mulig måte. (...) For jeg føler ikke at jeg kan støtte opp på den måten jeg burde, hvis ikke jeg vet hva som skjer. (...). Det bør jo være en dialog et sted. Og den den er ikke alltid så lett å få til på grunn av lover og regler da ofte.»

Slik det kommer frem her synes kontaktlærer at det tverrfaglige samarbeidet fungerer veldig bra, det eneste som virker problematisk er at samarbeidet mellom kontaktlærer og barnevern er fraværende. Kontaktlærer forteller om barnevernets stadige henvendelser i forhold til informasjon om eleven i skolesituasjonen, og at hun sjeldent får tilbakemelding om hvordan saken går. Denne

informanten vet godt hvorfor det er slik, men hun mener også det kan være viktig å få vite litt, slik at det er mulig å hjelpe barnet på flere arenaer.

Taushetsplikten barnevernet har, kan være med på å skape frustrasjoner hos de som arbeider med barn. Som min informant erfarer, er det vanligvis lite tilbakemelding å få hvis en melder i fra. Det at barnevern og kontaktlærer har en dialog når det gjelder eleven, kunne nok vært med på å gjøre det lettere for barnet i skolen. Lov om barneverntjenester gir barnevernet anledning til å gi informasjon til den som melder, *«Når barneverntjenesten skal iverksette eller har iverksatt tiltak som det er nødvendig at melder som omfattes av § 6-4 annet og tredje ledd får kjennskap til av hensyn til sin videre oppfølging av barnet, kan barneverntjenesten gi melder en tilbakemelding om tiltakene.»* (Barnevernloven § 6-7 a, tredje ledd). Her skal altså melder få tilbakemelding rundt videre oppfølging av barnet. For at kontaktlærer skal kunne gi eleven tilstrekkelig oppfølging må han eller hun få kjennskap til noe av det som skjer i familien og hvilke tiltak som er satt inn. Det er opp til barnevernet å bestemme hva som er nødvendig for melder å vite, men fordi barnevernet må tenke på alle parter som er innblandet i saken, kan dette være vanskelig. Derfor kan det være mange tilfeller der barnevernet velger å ikke gi denne informasjonen til skolen og at det derfor oppleves som en stengt dør tilbake. I en del tilfeller er det kanskje bare kontaktlærer/den som melder og selve skolehverdagen som er det mest stabile i elevens hverdag. Derfor er det viktig at vedkommende får kjennskap til noe av de nødvendige tiltakene, slik at ikke også denne arenaen oppleves som vanskelig. Denne loven har endret seg de siste årene, men bør den bli mer spesifikk når det gjelder hva barnevernet kan dele og ikke? Det kan nok hende den er så spesifikk som den kan få blitt, sakene som meldes opp vil alltid være forskjellige, derfor er det umulig å si på forhånd hva barnevernet kan gi tilbakemelding om. Det er opp til hver enkelt i barnevernet å ta en avgjørelse på hva en kan dele for at den videre oppfølgingen blir best mulig. Noe som også er viktig å nevne er at hvis barnevernet ser på bekymringen som bunnløs, vil ikke melder få tilbakemelding (Barnevernloven § 6-7a). Dette kan også være grunnen til at kontaktlærer ikke får tilbakemelding. Det ble sagt tidligere i sitatet til rektor at skolen og barnevern har kvartalsvise møter. På disse møtene kan skolen og barnvernet sammen finne en gylden middelvei i forhold til hva barnevernet har lov og ikke lov til å fortelle videre. Hvis det også er rom for at kontaktlærer får muligheten til å fortelle hvor vanskelig det er at alt bare går en vei, kan det være med på at barnevernet får litt forståelse og blir litt flinkere til å gi skolen tilbakemelding rundt tiltakene som er satt i gang. Dermed kan skolen følge opp eleven på en bedre måte. En annen måte kontaktlærer kanskje kommer unna problemet med tilbakemelding, er hvis barnet selv eller foreldre på eget initiativ

forteller om det som skjer. Da slipper kontaktlærer å vente på tilbakemelding fra barnevernet. Uansett om taushetsplikten setter en stopper for informasjonen skolen får, kan ikke denne skygge for barnets beste. Skolen kan ikke bare slutte å følge opp og slutte å se dette barnet fordi barnevernet har overtatt ansvaret. Selv om det i mange tilfeller virker nytteløst, må kontaktlærer eller den som melder fortsette å stå på, for vedkommende er kanskje den eneste som ser denne eleven.

5.5.1 Oppsummering

Som informantene gir uttrykk for, er det et godt tverrfaglig samarbeid. De ser nytten av et slik samarbeid og viser at det er reflektert rundt hvordan samarbeidet kan bli bedre. Det som påvirker dette samarbeidet er at taushetsplikten mellom deltakerne setter en stopper for hvordan man kan hjelpe barnet utover det man i utgangspunktet gjør tverrfaglig. Loven gir barnevernet mulighet til å gi tilbakemeldinger som omfatter videre oppfølging av barnet. Men fordi loven bare sier videre oppfølging av barnet er det være forskjellig fra sak til sak. Det blir da opp hvordan den ansatte i barnevernet tolker denne delen av loven. Loven, barnevernet og kontaktlærer skal sikre barnets interesser, men loven og barnevernet har også andre parter å ta hensyn til. I den siste tiden har det vært fokus på Christoffer-saken. Denne saken har vist hvor lett det er å legge problemet over på hverandre. For at barnets beste skal ivaretas må instansene samarbeide. Derfor bør skolen og barnevernet ha en dialog rundt hva skolen har behov for å følge opp barnet på best mulig måte, og hva barnevernet kan dele og ikke.

6.0 Konklusjon

Å leve i et hjem der en av foreldrene eller begge har et rusproblem, vil påvirke eleven i mange sammenhenger. Det er mange tegn et barn viser når omsorgen fra foreldre svikter. Når eleven tilbringer mye tid på skolen er dette et sted den ansatte har anledning til å legge merke til disse tegnene. Arbeidet med å legge merke til og hjelpe barn som har rusavhengige foreldre, kan være en krevende prosess. Derfor er det viktig at man hele tiden har barnets beste i tankene. Det er mange skolen og den ansatte må ta hensyn til og som alle har som mål å hjelpe dette barnet. På bakgrunn av min undersøkelse om hva skolen kan gjøre for å hjelpe barn av rusavhengige, kom jeg frem til disse funnene:

Når en elev forteller om sin situasjon hjemme eller viser bekymringsfulle tegn som magesmerter over tid, anspent muskulatur, har lett for å bli ukonsentrert, har varierende innsats på skolen, har vanskeligheter med å kontrollere følelser og lignende, er det viktig at skolens ansatte tar eleven på alvor. Den som har fått innblikk i elevens situasjon, må passe på å ikke forandre væremåte i forhold til eleven. Dette kan sette den ansatte og eleven i en vanskelig situasjon. Her tenker jeg på i forhold til resten av klassen og at eleven det gjelder kan trekke seg unna. Men den ansatte må heller ikke overse eleven. Det blir da viktig at den ansatte finner måter å se eleven på som ikke gjør at han eller hun skiller seg ut. Når en kontaktlærer har en hel klasse å ta vare på, er det mange elever å ta hensyn til. I situasjoner der mange elever ønsker å fortelle om hyggelige opplevelser, må kontaktlærer ta et valg når det gjelder å ivareta alles interesser. Dette er en vanskelig situasjon der en vil ta støyten. Her blir det nok den gyldne middelvei som blir løsningen; både la elever fortelle om hva de har gjort i ferien og unngå at elever forteller om sin ferie der forskjellen mellom elevene kan bli for stor. Kontaktlærer må uansett se an situasjonen.

Det kommer frem av undersøkelsen at denne skolen har et godt arbeid når det gjelder å hjelpe ansatte som har en bekymring. Dette gjelder blant annet hvordan håndtere den vanskelige samtalen med eleven og bruken av kreative elementer, hvordan ha en god samtale med foreldre og viktigheten av dokumentasjon. Det at skolen har satsset på kompetanseheving hos de ansatte og har laget en god mal til hvordan å nærme seg en situasjon som denne, viser at skolen arbeider for å hjelpe disse elevene. Når skolen har hevet kompetansen blir det også lettere for de ansatte å hjelpe eleven på andre måter enn bare når det gjelder bekymringen. Skolen hjelper eleven ved å se han eller henne, passe på at synlige skiller ikke blir så tydelige, tar eleven på alvor og gir eleven mulighet til å prate om hjemmeforhold.

Når en kontaktlærer får bekreftet sin bekymring har han eller hun et valg i forhold til når andre instanser kobles på. Når kontaktlærer velger å samarbeide med foreldre en stund alene, krever det at kontaktlæreren har tid og ressurser. Det kreves også at han eller hun er klar nok i sin rolle som kontaktlærer når det gjelder å henvise familien videre hvis dette samarbeidet ikke fungerer. Ved at kontaktlærer ikke blander inn alle instansene med det samme, får foreldrene ikke så alt for mange å forholde seg til. Denne metoden er kanskje best for foreldrenes del, men barnet bør alltid komme i første rekke. Det er ikke nødvendig å ha et godt forhold til foreldre hvis eleven ikke får den hjelpen han eller hun behøver. En annen ting skolen bør være litt strengere med er i forhold til foreldrenes samtykke. Har den ansatte samtykke til å kunne ta opp saken tverrfaglig, åpner det for et enda bedre arbeid i forhold til eleven og foreldrene.

Erfaring rundt den nødvendige samtalen med foreldrene trekkes frem som betydelig når skolen skal hjelpe barn av rusavhengige. Når skolen har et såpass stort fokus på å hjelpe barn av rusavhengige, ligger alt til rette for at de ansatte skal få erfaring. Skal en ansatt for første gang ha en slik samtale, kan det være godt å ha med seg en kollega. Etterhvert som vedkommende blir sikker og får erfaring, blir det lettere å ta tak i en bekymring. Hvis også foreldre får lov til å ha med seg en venn eller noen de stoler på, vil det være med på å gjøre foreldrene mindre sårbare. Da vil samtalen nødvendigvis ikke bli så skummel som det den i utgangspunktet kunne vært.

Skolen synes temaet rus er vanskelig å prate om. Fordi det er et vanskelig tema, gjør at det blir enda viktigere at skolen gjør noe med det. Hvis skolen legger vekt på rus og barns opplevelser når det kommer til rus, kan det bli lettere å prate om. Når de ansatte aktualiserer tema rus, har en dialog rundt hvordan rusen påvirker og viser forståelse rundt at det er et vanskelig tema å prate om, kan det være med på at de fleste vil reflektere over eget bruk og være mer åpne for å prate om tema rus. Hvis de voksne blir flinkere til dette, kan det også bli lettere for elevene å prate om rus og sine opplevelser rundt voksnes bruk.

Skolen har et godt utgangspunkt når det gjelder tiltak rund disse elevene. Programmet Zippys venner som hjelper elevene å sette ord på følelser og kompetanseheving i forhold til å legge merke til barna, er veldig gode tiltak. Det som jeg synes mangler, er deres fokus på å formidle voksnes bruk av rus til elevene. Teorien rundt rusmidler blir ivaretatt gjennom læreplanen, men hva med å fortelle klassen om at det finnes mange elever som ikke har det så bra når mor eller far drikker slik

at klassen kan reflektere rundt dette? Det kan også være relevant å informere foreldre om hvordan inntaket av alkohol kan påvirke barna. I tillegg til deres handlingsveileder kan skolen/kommunen arrangere temadager for å opplyse, eller at skolen har foreldremøter og undervisning (klassens time) som tar opp rus og pårørende.

Når det gjelder hvordan det tverrfaglige samarbeidet gjennomføres, opplever alle informantene det positivt. Alle mine informanter vet hvordan de kan benytte seg av det, og de kjenner til retningslinjene de må forholde seg til. Det tverrfaglige samarbeidet forbedres ved at instansene sammen blir enige om måter arbeidet kan utvikle seg på. For å gjøre alle deltakerne oppmerksomme på at det er viktig, kan én eller flere ta på seg ansvaret for å nevne dette, og gi deltakerne ulike oppgaver som får alle til å reflektere rundt hva som kan gjøres bedre. En annen måte kan også være at en etter hvert møte har en dialog på hvordan møte var. Et problem som gjelder skolen, er samarbeidet mellom dem og barnevernet. Når taushetsplikten setter en stoppe for hva barnevernet kan fortelle meldereren i forhold hva som skjer med eleven, er det vanskelig å hjelpe til. En måte å forbedre samarbeide mellom barnevern og skole på, kan være å få en felles forståelse rundt hva som kan deles og ikke. Dette kan gjøres gjennom de kvartalsvise møtene skolen og barnevern har.

Denne skolen er i gang med å utvikle seg til å bli bedre til å hjelpe barn av rusavhengige. Skolen får god hjelp fra andre instanser og de ansatte hjelper elevene ut i fra sin forutsetning. Det er selvfølgelig mye skolen kan arbeide med og arbeidet blir nok aldri ferdig. Et viktig valg skolen har gjort og er et godt eksempel på, er at å legge merke til disse barna er et satsingsområde. Kompetansen denne skolen har, kan også ses i sammenheng med andre typer omsorgssvikt. Dette gjør at skolen generelt sett blir flinkere til å ta tak i ulike tegn elevene viser, samtidig som det blir lettere å gjøre noe med sine bekymringer.

Litteraturliste

- Christensen, E. (1994) *Når mor eller far drikker. Interview med barn og foreldre i familier med alkoholmisbruk*. København: Socialforskningsinstituttet
- Christensen, E. (1997) «Aspects of a Preventive Approach to Support Children of Alcoholics» Child abuse Review, 6, 24-34
- Dalland, O. (2007) *Metode og oppgaveskriving for studenter*, 4.utgave, Oslo: Gyldendal Akademisk
- Dalen, M. (2011) *Intervju som forskningsmetode- en kvalitativ tilnærming*, Oslo: Universitetsforlaget
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap, jus og humaniora (NESH). (2006) *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, jus og teologi*
Hentet 07.06.12 fra [http://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20\(2006\).pdf](http://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20(2006).pdf)
- Duckert, F. Lossius, K. Ravndal, E. Sandvik, B. (2008) *Kvinner og alkohol*, Oslo: Universitetsforlaget
- Evensen Holm, H. (2008) *Barn i rusfamilier – med rett til å bli sett* i Sårbar og sist i køen, Møklegård Trykkeri AS
- Gautun, H. (2006) *De gjemte og glemte barna, en evaluering av prosjektet pedagogiske støttegrupper for barn av rusmiddelbrukere*, Fafo-rapport 510, Oslo: Allkopi AS
- Hansen, F.A (1990) *Rusmisbruk i et familieperspektiv, hvilke utviklingsmessige konsekvenser kan dette få for barn?* Skien: Borgestadklinikken kompetansesenter - Blå Kors Norge
- Hansen, F.A (red.) (2001) *Barn som lever med foreldrenes rusmisbruk*, Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Killén, K (2009) *Sveket 1, barn i risiko- og omsorgsviktsituasjoner* (4.utgave) Oslo: Kommuneforlaget
- Killén, K. & Olofsson, M. (2003) *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Kunnskapsløftet (2006) Læreplanverket for kunnskapsløftet: Oslo: Utdanningsdirektoratet, Hentet 14.05.12 fra http://www.udir.no/upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloftet/Kunnskapsloftet_midlertidig_utgave_2006_tekstdel.pdf
- Kvale, S. (2001) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kvillo, Ø. (2007) *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*, Oslo: Universitetsforlaget
- Lauvås, K. & Lauvås, P. (2004) *Tverrfaglig samarbeid, perspektiv og strategi*, (2. utgave) Oslo: Universitetsforlaget
- Lehn, E. W. (2009) «Dårlig magefølelse: Grunnlag for bekymringsmelding? - Sentrale mønstre i barnehageansattes arbeid med barn som bekymrer» Trondheim: SiT- Tapir

- Mortensen, O. (2001) *Barns reaksjoner på foreldrenes rusmisbruk* i Hansen, F.A (2001) *Barns som lever med foreldrenes rusmisbruk*, Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Nordahl, T. (2005) *Skolens muligheter i møte med utsatte barn og unge* i Lippe, A.L. Wilkinson, S.R. (red.) (2005) *Risikoutvikling: tilknytning, omsorgssvikt og forebygging, et jubileumskrift til Karin Killén*, Nova Rapport 7/2005 Oslo: Allkopi/GCS
- Nordahl, T. Sørli, M.A. Manger, T. Tveit, A. (2009) *Atferdsproblemer blant barn og unge, teoretiske og praktiske tilnærminger* Bergen: Fagbokforlaget
- Norges lover, Forvaltningsloven, 1967, § 13b *begrensninger av taushetsplikten ut fra private eller offentlige interesser*, punkt 5. Lovdata
- Norges lover, Opplæringslova, (1998) § 15-3 *Opplysningsplikt til barneverntenesta*, første og andre ledd, Lovdata
- Norges lover, Lov om helsepersonell (2001), Lovdata
- Norges lover, Lov om barnevernstjenester (1992) § 6-7a *Tilbakemelding til melder*, Lovdata
- NOU (2003:4) *Forskning på rusmiddelfeltet, en oppsummering av kunnskap om effekt og tiltak*, Oslo: Sosial- og helsedepartementet
- NOU (2009:18) *Retten til læring*, Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Postholm, M.B. (2010) *kvalitativ metode, en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2.utgave) Oslo: Universitetsforlaget
- Ravn, M. Hovdhaugen, A.K, Hogstad, C.B, Borkehagen, B. Strømme, K. Hildonen, K. Hope, L.R (2011) *Tidlig intervensjon og langsiktig oppfølging*. Akershus: Lørenskog kommune
- Rosow, I. Moan, I.S. Natvig, H. (2009) SIRUS-rapport 9/2009 *Nære pårørende av alkoholmisbrukere - hvor mange er de og hvordan berøres de?* Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning
- Skretting, A. & Storvoll, E.E. (2011) SIRUS-rapport 3/2011 *Utviklingstrekk på rusmiddelfeltet, grunnlagsmateriale til regjeringens stortingsmelding om rusmiddelpolitikken* Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning
- Statistisk sentralbyrå (2010) *16 Undersøkingssaker avslutta, etter konklusjon og meldingsinstans. 2010*. Hentet 2. Juni 2012 fra <http://www.ssb.no/emner/03/03/barneverng/tab-2011-06-27-16.html>
- Tangen, B.R (2007) *Handlingsveiledning for prosjektets nøkkelpersoner i skoler og barnehager i de fire prosjektkommunene Siljan, Porsgrunn, Tønsberg og Stokke*. Skien: Borgestadklinikken
- Thagaard, T. (2009) *Systematikk og innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*, 3.utgave, Bergen: Fagbokforlaget
- Voksne for barn (2010), *Zippys Venner informasjonsbrosjyre*. Hentet 18 april 2012 fra http://www.vfb.no/filestore/Voksne_for_Barns_tiltak/Zippys_Venner/Dokumenter/Lrersiden/Verkykassen/ZIPPYBrosjyre2010lav.pdf

Vedlegg

Vedlegg 1	i
Informasjonsbrev	i
Vedlegg 2	ii
Samtykkeerklæring	ii
Vedlegg 3	iii
Intervjuguide kontaktlærer	iii
Vedlegg 4	iv
Intervjuguide rektor	iv
Vedlegg 5	v
Intervjuguide PP-rådgiver	v
Vedlegg 6	vi
Intervjuguide helsesøster	vi

Informasjonsbrev

Line Cecilie Arnesen

Trondheim, 14. Februar 2012

Forespørsel om å delta i prosjektet

Jeg studerer ved NTNU Dragvoll og skriver masteroppgave i spesialpedagogikk denne våren. Daglig ansvarlig ved pedagogisk institutt er Hans Petter Ulleberg, og min veileder er dosent ved Dronning Mauds Minne Høgskole og heter Arve Gunnestad.

Oppgaven jeg skal skrive handler om hva skolen kan gjøre for å hjelpe barn fra hjem med rusproblemer. Det jeg vil fokusere på er hva man gjør for å oppdage disse barna tidlig, hva man gjør når man har en mistanke og jeg er ute etter å finne ut hvile prosedyrer eller tiltak skolene har rundt disse elevene.

Jeg ønsker å intervju mellom 2-3 kontaktlærere, en rektor, PP-rådgiver og helsesøster, dette kommer til å foregå gjennom en samtale. Spørsmålene kommer til å handle om hvilke tiltak skolen har, kompetansen skolen har, hva skolen gjør når noe er galt, hvilke prosedyrer skolen benytter seg av, hvordan skolen tar kontakt med foreldre og hva skolen gjør hvis barnevernet blir kontaktet. Gjennom samtalen med deg har jeg lyst til å få vite mer om hvordan man som kontaktlærere, skoleleder, PPT og helsesøster erfarer en slik situasjon, slik at vi sammen kan hjelpe andre i samme situasjon.

Jeg ønsker å ta opp samtalen du og jeg har på bånd. Jeg kommer ikke til å ta opp noen personlige opplysninger om deg, og ingen ting av det du sier skal kunne spores tilbake til deg. Lyddopptaket vil bli slettet når jeg har tatt eksamen, dette vil skje senest 30.09.12. Det er helt frivillig å delta på dette prosjektet og du kan når som helst trekke deg uten å gi meg noen begrunnelse. Da vil jeg selvfølgelig ikke bruke noe av informasjonen du har oppgitt. Jeg kan også sende deg transkripsjonene av selve samtalen, slik at du kan se over hva du har sagt og dermed har du muligheten si ifra hvis du føler deg misforstått.

Si gjerne ifra om du har lyst til å delta i prosjektet, dette kan du gjøre via mail:

line.c.arnesen@gmail.com. Da vil jeg kontakte deg, og vi kan avtale tidspunkt og sted.

Med vennlig hilsen

Line Cecilie Arnesen

Samtykkeerklæring

Dato.....

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet og ønsker å stille til intervju

Signatur..... Telefonnummer.....

Intervjuguide kontaktlærer

Generelle spørsmål:

1. Hva slags utdanning har du tatt?
2. Hvor lenge har du jobbet som lærer?

1. Hvilken erfaring har du med barn fra rusfamilier?
2. Hvordan kan man oppdage barn i rusfamilier i skolen?
3. Hvordan synes du skolen legger vekt på å fortelle barn om rusavhengige foreldre?
3b. Har du noe spesielt fokus på det i undervisningen?
4. Hvordan synes du skolen viser foreldrene at dere legger vekt på barn av rusavhengige?
4b. På foreldremøter?
5. På hvilken måte føler du kolleger og ledelsen i skolen hjelper deg når du har en dårlig magesfølelse?
6. Hvordan samarbeider skolen med foreldre fra man først tar opp rusproblemet og videre utover?
7. Hvilke prosedyrer benytter du deg av når du har en følelse av at eleven har foreldre som er rusmiddelavhengige?
8. Hvordan tar du kontakt med et barn du mistenker har foreldrene er rusavhengige?
9. På hvilken måte prøver du å hjelpe foreldre før du kontakter barnevernet?
9b. Da tenker jeg på å vise til behandlingstilbud, kontakte fastlege osv?
9c. Hvordan går du frem da?
10. Føler du selv at dere venter for lenge med å kontakte barnevernet?
10b. Kan du begrunne det?
11. Hvis du skulle hjulpet en kollega med et barn man tror har rusavhengige foreldre hvordan ville du gått frem da?
12. Hva synes du om det tverrfaglige arbeidet i forhold til å hjelpe barn i rusfamilier?
13. Er det noe du følte du ikke fikk sagt, noe du vil si som ikke jeg har tatt opp som du ser på som relevant i forhold til det vi har vært innom?

Intervjuguide rektor

Generelle spørsmål

1. Hva slags utdanning har du tatt?
2. Hvor lenge har du jobbet som rektor?

1. Hvilken rolle har du som rektor i forhold til barn av rusavhengige?
2. Hvilke tiltak har skolen i forhold til barn av rusavhengige?
3. Hvordan synes du skolen viser elevene og foreldrene at dere legger vekt på barn av rusavhengige?
 - 3b. Har dere noen programmer som skolen bruker eller forteller om hvordan barn opplever foreldres rusbruk på foreldremøter?
4. Hva kan skolen gjøre for å hjelpe barn av rusavhengige foreldre foruten det å melde det til barnevernet?
5. Hva synes du om det tverrfaglige arbeidet i forhold til å hjelpe barn i rusfamilier?
6. Hvordan har skolen jobbet for å øke fokuset på barn i rusfamilier?

7. Hvordan går dere frem når kontaktlærer har tatt kontakt med deg?
 - 7b. Dokumentasjon?
 - 7c. I forhold til barnet?
 - 7d. I forhold til foreldrene?
 - 7e. Kontakter andre fagfolk?
8. Føler du selv at dere venter for lenge med å kontakte barnevernet?
 - 8b. Hva er grunnen til det?
9. Hva kunne skolen gjort bedre?
10. Er det noe du følte du ikke fikk sagt, noe du vil si som ikke jeg har tatt opp som du ser på som relevant i forhold til det vi har vært innom?

Intervjuguide PP-rådgiver

Generelle spørsmål:

1. Hva slags utdanning har du tatt?
2. Hvor lenge har du jobbet som PP-rådgiver?

1. Hvordan samarbeider PPT med skolen når det gjelder barn av rusavhengige foreldre?
2. Hva synes du om det tverrfaglige arbeidet i forhold til å hjelpe barn i rusfamilier?
 - 2b. Hva synes du er negativt/positivt med et slikt samarbeid?
4. Hvordan føler du din kompetanse er i forhold til barn som lever i familier med rusproblemer?
5. Synes du skolen tar for sent kontakt i forhold til tidspunktet da de hadde en dårlig magesfølelse?
 - 5b. Hva tror du er grunnen til det?
6. Hva synes du det er viktig å legge vekt på når du samarbeider med skolen i forhold til barn av rusavhengige?
7. Er det noe du følte du ikke fikk sagt, noe du vil si som ikke jeg har tatt opp som du ser på som relevant i forhold til det vi har vært innom?

Intervjuguide helsesøster

Generelle spørsmål:

1. Hva slags utdanning har du tatt?
2. Hvor lenge har du jobbet som helsesøster?

Til helsesøster

1. Hva gjør du dersom du oppdager at et barn har foreldre som ruser seg?
2. Hva synes du om det tverrfaglige arbeidet i forhold til å hjelpe barn i rusfamilier?
 - 2b. Hva er positivt/negativt med et slik arbeid?
 - 2c. Tar du kontakt med skolen når du har en mistanke?
3. På hvilken måte tar skolen kontakt med deg når de mistenker at et barn har foreldre som ruser seg?
4. Synes du skolen er flink til å ta kontakt med deg når de tror et barn lever i en familie med rusproblemer?
 - 4b. Hvorfor det?
5. Kan du forklare hvordan arbeidet mellom deg og skolen fungerer når skolen har kontaktet deg?
 - 5b. Hvordan?
6. Hvordan arbeider du i forhold til skolen når det gjelder barn av rusavhengige?
7. Føler du taushetsplikten hindrer deg i å ha et godt samarbeid til skolen med tanke på barnets behov, eventuelt å koble skolen inn på et tidligere tidspunkt?
8. Hvis du skulle sett bort i fra taushetsplikten hvordan ville du da samarbeidet med skolen?
9. Er det noe du følte du ikke fikk sagt, noe du vil si som ikke jeg har tatt opp som du ser på som relevant i forhold til det vi har vært innom?